

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΤΑ ΠΡΟΘΥΡΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΛΙΓΝΙΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ

Ιωάννα Τσίγκανου¹

1. Το εθνικό σύστημα ενέργειας και ο λιγνίτης

Στη χώρα μας, ο λιγνίτης αποτελεί ουσιαστικά το μοναδικό εγχώριο ορυκτό καύσιμο που διαθέτει η Ελλάδα για παραγωγή ενέργειας. Εισάγοντας το 100% του φυσικού αερίου και το 98% του πετρελαίου που καταναλώνει η χώρα, η ενεργειακή εξάρτηση της Ελλάδας ανερχόταν το 2013 στο 62,1% σε σύγκριση με το μέσο όρο του 53,2% για την Ε.Ε. των 28 (το 2013, πριν την προετοιμασία για την αποχώρηση της Μ. Βρετανίας, Κρομμύδας, 2015, σελ. 2).² Όπως υποστηρίζεται, τα εκμεταλλεύσιμα λιγνιτικά κοιτάσματα στη χώρα ανέρχονται σε περίπου 3,2 δις τόνους, και τα κυριότερα από αυτά βρίσκονται στη Δυτική Μακεδονία (περιοχές Πτολεμαΐδας, Αμυνταίου και Φλώρινας) με υπολογισμένο απόθεμα 1,8 δις τόνους, στην Πελοπόννησο (περιοχή Μεγαλόπολης) με απόθεμα περίπου 223 εκ. τόνους, στην περιοχή της Δράμας με απόθεμα 900 εκ. τόνους και στην περιοχή της Ελασσόνας με 169 εκ. τόνους.³ Τα κοιτάσματα στη Δράμα και την Ελασσόνα δεν έχουν τύχει εκμετάλλευσης παρά την υψηλότερη θερμογόνο δύναμη των κοιτασμάτων της Ελασσόνας η οποία κυμαίνεται σε 1927-2257kcal/kg σε

1. Η Ιωάννα Τσίγκανου είναι Διευθύντρια Ερευνών στο Ε.Κ.Κ.Ε.

2. Επίσης και <http://ec.europa.eu/eurosta/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdcc310&language=en>.

3. <https://www.dei.gr/el/oruxeia/apothemata-kai-poiotita>, επίσης, βλ. Κρομμύδας, 2015, σελ. 4.

σύγκριση με την χαμηλότερη δύναμη των κοιτασμάτων στην περιοχή της Πτολεμαΐδας 1261-1615kcal/kg και την χαμηλότερη θερμογόνο δύναμη όλων, 975-1380kcal/kg, του φτωχού λιγνιτικού κοιτάσματος της Μεγαλόπολης (Γράφημα 1).

Γράφημα 1

Τα λιγνιτικά κοιτάσματα της Ελλάδας

Πηγή: Κρομμύδας Τ., (2015), φωτογραφία εξωφύλλου

Έτσι, σήμερα οι ενεργές λιγνιτοφόρες περιοχές της χώρας περιορίζονται στην Πτολεμαΐδα και τη Μεγαλόπολη. Μάλιστα υποστηρίζεται ότι «με βάση τα συνολικά εκμεταλλεύσιμα αποθέματα λιγνίτη της χώρας και τον προγραμματιζόμενο ρυθμό κατανάλωσης στο μέλλον, υπολογίζεται ότι τα αποθέματα αυτά αρκούν για περισσότερα από 45 χρόνια. Μέχρι σήμερα οι εξορυχθείσες ποσότητες λιγνίτη φθάνουν περίπου το 29% των συνολικών αποθεμάτων. Η συνολική επίσημη εξόρυξη λιγνίτη έφτασε το μέγιστο το 2004 με 72 εκατ. τόνους για να πέσει το 2013 στα 54 εκατ. τόνους. Η Ελλάδα είναι η 7^η χώρα στον κόσμο και 3^η στην Ε.Ε. (μετά τη Γερμανία

και την Πολωνία) στην εξόρυξη λιγνίτη» (Κρομμύδας, 2015, σελ. 4). Επίσης υποστηρίζεται ότι, ενώ το κόστος εξόρυξης στην Ελλάδα είναι το χαμηλότερο, όπως και στην περίπτωση της Γερμανίας (2,12 ευρώ/τόνο), το εξαιρετικά χαμηλό θερμιδικό περιεχόμενο του ελληνικού λιγνίτη (και η παράμετρος του μεταβλητού κόστους παραγωγής), καταλήγουν στην ακριβότερη τιμή της ηλεκτροπαραγωγής από λιγνίτη στην Ελλάδα με την τιμή να φθάνει στα 59,9 ευρώ / MWh.⁴

Σημειώνουμε ότι, κατά τα έτη 2015-2017, το μερίδιο του λιγνίτη στο ελληνικό σύστημα ηλεκτροπαραγωγής εμφανίζεται να έχει υποχωρήσει. Επίσης υπενθυμίζουμε την ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης της ηλεκτροπαραγωγής και διανομής με το διασυνδεδεμένο ηπειρωτικό σύστημα και τα μη διασυνδεδεμένα αυτόνομα νησιωτικά δίκτυα όπου η ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας καλύπτεται από μονάδες πετρελαίου και σε μικρότερο βαθμό από εγκαταστάσεις Α.Π.Ε. σε αναλογία περίπου 85%-15% (η δε διείσδυση των Α.Π.Ε. στο εθνικό σύστημα στην Ελλάδα έπιασε το στόχο της Ε.Ε., επτά χρόνια νωρίτερα). Σημειώνουμε επίσης ότι τα τελευταία 10 χρόνια, με βάση τα επίσημα στοιχεία, στο διασυνδεδεμένο σύστημα παρατηρείται μια σαφής υποχώρηση του μεριδίου του λιγνίτη στην κάλυψη της ζήτησης (από 63% το 2004 σε 45% το 2014), η οποία αντισταθμίστηκε από την αντίστοιχη αύξηση του μεριδίου των Α.Π.Ε. και των υδροηλεκτρικών (από 11% σε 25%) καθώς και των εισαγωγών, ενώ το μερίδιο του φυσικού αερίου υποχώρησε από 15,5% σε 12,5% και εκείνο του πετρελαίου από 5%, μηδενίστηκε.⁵ Έτσι, η εγκατεστημένη ισχύς των μονάδων ηλεκτροπαραγωγής στην Ελλάδα το 2015, με βάση τα επίσημα στοιχεία, είχε ως εξής: 3.912MW λιγνιτικών μονάδων, 4.906MW μονάδων φυσικού αερίου, 1.684MW πετρελαϊκών νομάδων στα νησιά, 3.018MW υδροηλεκτρικών μονάδων, 1.767MW αιολικών στο διασυνδεδεμένο σύστημα και 317MW στα νησιά, 2.443MW φωτοβολταϊκών στο διασυνδεδεμένο σύστημα και 136MW στα νησιά 224MW μικρών υδροηλεκτρικών και 49MW βιοαερίου – βιομάζας.⁶

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι ενώ ο «λιγνίτης αποτέλεσε τη ραχοκοκαλιά του συστήματος ηλεκτρισμού της Ελλάδας για δεκαετίες προσφέρο-

4. Στοιχεία από <https://www.dei.gr/Documents2/INVESTORS/MELETH%20BOOZ/Understanding%20Lignite%20Generation%20Costs%20in%20Europe.pdf>.

5. <http://www.admie.gr/delta-agoraw/miniaia-deltia-energiaw/>.

6. Στοιχεία από <http://www.lagie.gr> και <http://www.deddie.gr>.

ντας φθηνή ενέργεια για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας» (Κρομμύδας, 2015, σελ. 14) σήμερα τα λιγνιτικά προγράμματα φαίνεται πως υποχωρούν μπροστά στην πρόκληση και το στοίχημα της μετάβασης της χώρας σε μια μετα-λιγνιτική εποχή. Η πρόκληση αυτή προέκυψε από τις υποχρεώσεις της χώρας προς εναρμόνιση της εθνικής ενεργειακής πολιτικής με τις πολιτικές της Ε.Ε. για το κλίμα και πιο συγκεκριμένα (α) τους στόχους μείωσης εκπομπών για το 2020 και το 2030 και (β) την αυστηροποίηση του Συστήματος Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής CO₂, τις πολιτικές της Ε.Ε. για την προστασία της δημόσιας υγείας και ιδιαίτερα την Οδηγία για τις Βιομηχανικές Εκπομπές, τη σταδιακή εξάντληση των οικονομικά εκμεταλλεύσιμων αποθεμάτων λιγνίτη σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα χαμηλή ποιότητά του, την υπό εξέλιξη μείωση του κόστους των Α.Π.Ε. καθώς και του κόστους των συστημάτων αποθήκευσης ενέργειας (Κρομμύδας, 2015, σελ. 14). Ως αποτέλεσμα, οι παλαιότερες και πιο ρυπογόνες λιγνιτικές μονάδες θα πρέπει να κλείσουν, με συνέπεια μετά το 2020 να είναι σε λειτουργία μόνο οι τέσσερις νεώτερες μονάδες συνολικής ισχύος 1.142 MW, και οι οποίες με τη σειρά τους θα πρέπει επίσης να κλείσουν το αργότερο μέχρι το 2045 (Κρομμύδας, 2015, σελ. 14).

Η αποδέσμευση όμως από το λιγνίτη αποδεικνύεται μια δύσκολη υπόθεση. Η Δ.Ε.Η. η οποία διατηρείται ακόμη ως κεντρικός παίκτης στο εθνικό σύστημα ενέργειας με μερίδα 64% στην παραγωγή και 98% στην προμήθεια (Κρομμύδας, 2015, σελ. 16), στο πλαίσιο της ένταξής της στο χρηματιστήριο από 15ετίας περίπου και της πολιτικής της απελευθέρωσης της αγοράς ενέργειας αντιμετωπίζει τον επιχειρηματικό και εμπορικό ανταγωνισμό με την επίδωξη - όπως είναι φυσικό από την προνομιακή θέση την οποία κατέχει στην εγχώρια αγορά - της παράτασης της λειτουργίας όσο το δυνατόν περισσότερων λιγνιτικών μονάδων. Παράλληλα κατασκεύασε και κατά το έτος 2016 ήταν έτοιμη να θέσει σε λειτουργία μια νέα λιγνιτική μονάδα στην Πτολεμαΐδα (ΠτολεμαΐδαV), με την σύμφωνη γνώμη και των κατοίκων.⁷ Η πολιτική αυτή όμως, στα πρόθυρα της επερχόμενης πώλησης του 40% της λιγνιτοπαραγωγής της Δ.Ε.Η. σε ιδιώτες, διερευνητέο είναι τι συνέπειες έχει για την περίπτωση της Μεγαλόπολης.

7. Όπως εκτέθηκε αναλυτικά σε προηγούμενα κεφάλαια, η λειτουργία της μονάδας αυτής και η διατήρηση της προνομιακής θέσης της Δ.Ε.Η. στην Δυτική Μακεδονία αποτελεί σημαντικό διακύβευμα για την τοπική κοινωνία της Πτολεμαΐδας δεδομένης και της έντονης εξάρτησης της περιοχής από την μονοκαλλιέργεια του λιγνίτη.

2. Η περίπτωση της Μεγαλόπολης

Η περίπτωση της Μεγαλόπολης συνδέεται με σημαντικά παλαιά και νέα διακυβεύματα συνυφασμένα με την πλούσια υδροφορία, το γεωμορφολογικό ανάγλυφο που συνετέλεσε στη δημιουργία του λιγνιτικού αποθέματος αλλά και τη σημαντική πολιτιστική κληρονομιά του τόπου.

2.1. Γεωμορφολογικό ανάγλυφο και ο σχηματισμός του λιγνιτικού αποθέματος

Η πόλη της Μεγαλόπολης βρίσκεται στο επίκεντρο ενός κλειστού γεωμορφολογικού σχηματισμού (λεκανοπεδίου) (Τζώρτζης, 2016, σελ. 13) που βρίσκεται στο κέντρο της Πελοποννήσου και κατέχει το νότιο τμήμα της σημερινής (σε αντίστιξη με την πολύ ευρύτερη αρχαϊκή) Αρκαδίας.⁸ Ο όρος λεκανοπέδιο αντανακλά ακριβώς το γεωμορφολογικό ανάγλυφο της περιοχής της Μεγαλόπολης καθώς πρόκειται για μια σχετικά επίπεδη λεκάνη που περικλείεται από τους ορεινούς όγκους του Μαινάλου, του αρκαδικού Ταϋγέτου, του Πάρνωννα και του Λυκαίου και προήλθε από το βυθό μιας παλαιάς αβαθούς λίμνης «χωρίς να λείπουν και οι πολυπληθείς πτυχώσεις με τα πρόβοννα, τα υψώματα, τις πλαγιές και τις παραποτάμιες κοιλάδες οι οποίες μαζί με τα δαντελωτά ποτάμια, τους παραπόταμους και τους χειμάρρους που αυλακώνουν την περιοχή, καταγράφουν το εδαφικό ανάγλυφο, τη μορφογένεση του λεκανοπεδίου» (Τζώρτζης, 2016, σελ. 13). Το πεδινό τμήμα του λεκανοπεδίου βρίσκεται σε υψόμετρο που κυμαίνεται από 340 έως 450 μέτρα, ενώ η συνολική επιφάνεια της λεκάνης καλύπτει έκταση 206 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων (Πετρονώτης).⁹

Υποστηρίζεται ότι το οριστικό γεωγραφικό ανάγλυφο του λεκανοπεδίου σχηματίστηκε κατά τη νεοτεκτονική περίοδο. Μάλιστα η λεκάνη χαρακτηρίζεται ως τεκτονικό βύθισμα που δημιουργήθηκε κατά τους τελευταίους γεωλογικούς χρόνους, ενώ κατά την πλειόκαινο περίοδο, (3-2.000.000 χρόνια από σήμερα) κατακλείστηκε από τα νερά της πε-

8. Κατά την αρχαιότητα, Μεγαλοπολίτιδα Χώρα/Πόλη Κράτος τα όρια της οποίας ήταν περισσότερο εκτεταμένα αφού περιελάμβανε και τμήματα της ορεινής Ολυμπίας, της Γορτυνίας και της Μαντινείας (Πολύβιος XVI, 17, 5, Στράβων VIII, 3, 12, Παυσανίας VII, 44, 4), όπως παραπ., στο Τζώρτζης, 2016.

9. Στο Πετρονώτης Α., Πνευματική Αρκαδία, Τόμος Α' και Β'.

ριοχής, μεταβλήθηκε σε κλειστή λίμνη η οποία αργότερα με τις αποθέσεις των ποταμών και των χειμάρρων μετετράπη σε απέραντο κλειστό έλος που διατηρήθηκε μέχρι την *ανώτερη πλειόκαινο περίοδο*, μέχρι δηλαδή πριν από 10.000 χρόνια. Στο μέρος αυτό αναπτύχθηκε ένα σπάνιο οικοσύστημα μια φυσική ενότητα από έμβια όντα και ανόργανη ύλη, ένας ξεχωριστός βιότοπος, σύμφωνα με νεότερα γεωλογικά και παλαιοντολογικά ευρήματα. Όταν με τη διάβρωση των πετρωμάτων επήλθε διάρρηξη της λίμνης προς την πλευρά της Καρύταινας και τα νερά βρήκαν διέξοδο προς τη θάλασσα (Ιόνιο Πέλαγος), σχηματίζοντας τον Αλφειό ποταμό, η λίμνη αποξηράνθηκε, το έλος υποχώρησε, η βλάστηση εξέλιπε και τα ζώα εξαφανίστηκαν. Τα λείψανά τους, όμως, θάφτηκαν κάτω από στρώματα ποτάμιων αποθέσεων και λοιπών προσχώσεων, δημιουργώντας τα στρώματα τύρφης και λιγνιτών μέσα από την ατελή απανθράκωση των φυτικών οργανισμών που αποτέλεσαν το πρώτο στάδιο της δημιουργίας του ορυκτού πλούτου, τα αποθέματα λιγνίτη στην περιοχή (Τζώρτζης, 2016, σελ. 13).

Η σχέση της περιοχής με τα ύδατα υπήρξε πάντοτε στενή και ισχυρή. Σήμερα γίνεται λόγος για την *«ύπαρξη στην περιοχή μιας υπόγειας λίμνης που πλησιάζει σε όγκο τα 300 εκ. κυβικά μέτρα νερού και η ανανέωσή της ανέρχεται στα 80-90 εκ. κυβικά μέτρα ετησίως»*.¹⁰ Από την άλλη πλευρά έχουν εντοπιστεί νέες σύγχρονες *«Λίμνες των Ορυχείων της Μεγαλόπολης, Θωκνία, Κυπαρίσσια Ι και ΙΙ»*. Όπως υποστηρίζεται, στο πλαίσιο της προσπάθειας αποκατάστασης των εδαφών στα ορυχεία της περιοχής μετά την ολοκλήρωση της εξορυκτικής διαδικασίας, έχουν δημιουργηθεί υδατοσυλλογές (στα ανενεργά πλέον ορυχεία και στο δάπεδο των παλαιών ορυχείων), δηλαδή νέες φυσικές λίμνες, στις θέσεις Θωκνία (έχει φυσικό όριο τον ποταμό Ελισσώνα) και Κυπαρίσσια Ι και ΙΙ, αλλά και σε θέσεις (π.χ. αντλιοστάσια) των ενεργών ακόμη ορυχείων Μαραθούσας (χρονολογία ολοκλήρωσης εξόρυξης λιγνίτη, το 2016), Χωρεμίου (χρονολογία ολοκλήρωσης εξόρυξης λιγνίτη, το 2026) (Κουσουρή, 2014, σελ. 91). Στη συνέχεια, μια νέα λίμνη αποκαλύπτεται από φυσικές υδατοσυλλογές (βλ. Εικόνα 1) που τη λένε *Τραπεζούντα*, καθώς *«οι όχθες της αγγίζουν την αρχαία πόλη της Τραπεζούντας στην περιοχή... με έκταση 400 στρέμματα και μέγιστο βάθος τα 30*

10. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Online, Τρίτη, 25 Απριλίου 2017, 20:18, "Υπόγεια λίμνη στην περιοχή ΧΥΤΕΑ" σύμφωνα με κατοίκους της Μεγαλόπολης.

μέτρα... Το να προσεγγίσει κανείς τη λίμνη δεν είναι εύκολη υπόθεση αφού βρίσκεται μέσα στο ενεργειακό κέντρο της Δ.Ε.Η., ενώ στις όχθες της υπάρχουν μπαζώματα εξαιτίας του ορυχείου. Και από μακριά, ωστόσο, το θέαμα εντυπωσιάζει αφού μαζί με τα φουγάρα, από την τέταρτη κυρίως μονάδα που βρίσκεται παραπλεύρως, το σκηνικό είναι αντιφατικό... Ο διευθυντής Ορυχείων του ενεργειακού κέντρου της Δ.Ε.Η. στη Μεγαλόπολη... εξήγησε ότι στην πραγματικότητα η λίμνη είναι δύο σκάμματα που βγάζουν νερό εξαιτίας της εξόρυξης λιγνίτη στο ένα ενεργό ορυχείο. Λόγω των μεγάλων βροχοπτώσεων η στάθμη του νερού ανέβηκε και τα δύο σκάμματα έγιναν ένα... Σύμφωνα με τους κατοίκους της περιοχής το νερό είναι κατάλληλο για άρδευση. Στις περιβαλλοντικές μελέτες που έχει εκπονήσει η Δ.Ε.Η. προβλέπεται άντληση του νερού και διοχέτευσή του στον Αλφειό ώστε να προχωρήσει η εκμετάλλευση του λιγνίτη που υπάρχει στο συγκεκριμένο ορυχείο. Στη συνέχεια θα γίνουν εργασίες αντιστήριξης και τα σκάμματα θα μπαζωθούν προκειμένου να μην καταστραφούν ευρήματα από την αρχαία Τραπεζούντα. Οι ίδιες περιβαλλοντικές μελέτες προβλέπουν ότι θα γίνει εκτροπή της κοίτης του Αλφειού ώστε στο τελικό στάδιο των εργασιών να υπάρχει μεν μια μικρή λίμνη αλλά σε διαφορετικό σημείο, κάτω από το χωριό Κυπαρίσσια».¹¹

Εικόνα 1

Πανοραμική άποψη της λίμνης

Φωτ.: Δημήτρης Μανιατάκος (Α.Π.Ε.-ΜΠΕ).

11. ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΕΛΛΑΔΑ, 26 Αύγουστος 2015, 08:14 - Τελευταία Ενημέρωση: 26 Αύγουστος 2015, 08:19.

Όπως γίνεται ήδη αντιληπτό η σχέση της περιοχής με τη φυσική της περιουσία των υδάτινων πόρων και η ποιότητα και επάρκεια του υδροφόρου ορίζοντα του λεκανοπεδίου καθώς και η αποκατάσταση της φυσικής αποταμίευσης και ροής των υδάτων συνιστούν όχι μόνον παλαιά αλλά και σύγχρονα διακυβεύματα. Επιπρόσθετα παλαιό και νέο διακύβευμα αποτελεί η αποκατάσταση του φυσικού κάλλους της περιοχής μετά την εξόρυξη του λιγνίτη.

2.2. Η πολιτιστική κληρονομιά του τόπου

Ένα μείζον παλαιό και νέο διακύβευμα αφορά την ιστορία του τόπου. Η εγκατάσταση και λειτουργία εργοστασίου λιγνιτοπαραγωγής στη Μεγαλόπολη σε χώρο μεγάλης εγγύτητας με τα αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής (Αρχαίες Μεγαλόπολης και Τραπεζούντας) έθεσε στο περιθώριο την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου και τη συνεπαγόμενη τουριστική ανάπτυξη.

Η ιστορία του τόπου εξικνείται ήδη μέσα από τους μύθους της αρχαίας ελληνικής θεογονίας και κοσμογονίας. Κατά τους ελληνικούς μύθους, οι Αρκάδες είναι πανάρχαιοι απόγονοι των Πελασγών,¹² γηγενείς και αυτόχθονες, οι οποίοι ζούσαν στην Αρκαδία,¹³ δηλαδή στο κέντρο της Πελοποννήσου.¹⁴ Ο γιος του Πελασγού Λυκάων είχε το βασίλειό του στο όρος Λύκαιο που ονομάζεται και Αρκαδικός Όλυμπος αλλά και ιερή των Αρκάδων Κορυφή ή Διφόρτι (Δίαν φέρει) διότι, όπως πίστευαν οι γηγενείς, εκεί γεννήθηκε και ανατράφηκε ο Δίας.¹⁵ Εκεί ο Λυκάων έκτισε τη Λυκόσουρα, η οποία θεωρείτο η αρχαιότερη πόλη του κόσμου, και την οποία κατά τον Πausανία πρωτοαντίκρουσε ο Ήλιος. Ο Λυκάων εγκαινίασε και τα Λύκαια τα οποία τελούνται προς τιμήν του Δία ή του Πάνα, περιοδικά ανά τετραετία

12. Πελασγός, ο πρώτος άνθρωπος που αναδύθηκε από τη γη και έγινε γενάρχη όλων των ανθρώπων.

13. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε το περίφημο «Αρκαδικό ιδεώδες», τον λεγόμενο «Αρκαδισμό» κατά την έκφραση του Γκαίτε «et in Arcadia ego», που βασίστηκαν στα κείμενα του Μεγαλοπολίτη ιστορικού Πολυβίου και του Ρωμαίου ποιητή Βιργιλίου, ιδιαίτερα τα «Βουκολικά» του (1^ο ήμισυ του 1^{ου}π.Χ. αιώνα).

14. Κατά την επικρατέστερη άποψη ήταν ο Αρκάς ο γενάρχη και επώνυμος ήρωας των Αρκάδων, γιος του Δία και της κόρης του Λυκάονα, Καλλιπούς.

15. Υπάρχει μια αντεκδίκηση με σχετικούς μύθους που θέλουν τη γέννηση του Δία στην Κρήτη.

κατά τους θερινούς μήνες Ιούλιο-Αύγουστο και τα οποία διήρκεσαν μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια. Θεωρούντο μια από τις παλαιότερες και σημαντικές γιορτές μετά τα Ελευσίνια Μυστήρια.¹⁶

Η Λυκόσουρα δεν ήταν φυσικά η μοναδική σημαντική πόλη της περιοχής. Οι ανασκαπτικές δραστηριότητες της Δ.Ε.Η. για την εκμετάλλευση των λιγνιτικών κοιτασμάτων της περιοχής που εκτείνεται από τις ανατολικές υπώρειες του Λυκαίου όρους μέχρι τον Αλφειό σε συνεργασία με την Ε΄ Εφορία Αρχαιοτήτων Σπάρτης και κατά το χρονικό διάστημα 1998-2002 έφεραν στην επιφάνεια τη σημαντική Μυκηνναϊκή πόλη της Τραπεζούντας, μιας πόλης με ανεπτυγμένο πολεοδομικό σχεδιασμό που είχε φιλοξενήσει και την έδρα των Αρκάδων βασιλέων μετά τη Λυκόσουρα και την Τεγέα.¹⁷ Ο Πausανίας μάλιστα αναφέρεται σε σαράντα συγκροτημένες αρκαδικές πόλεις κατά την εποχή κτίσης της Μεγάλης Πόλης που τοποθετείται ανάμεσα στο 370-361π.Χ., οι οποίες συνέβαλαν διά των κατοίκων τους στον πολιτισμό της Μεγάλης Πόλεως. Αρχαία ως φαίνεται είναι η παράδοση των μετεγκαταστάσεων στην περιοχή της Μεγαλόπολης.

Η Μεγάλη Πόλις ιδρύεται ως το κέντρο της Αρκαδικής Ομοσπονδίας βορειοδυτικά της σημερινής Μεγαλόπολης και συγκεκριμένα στο δέλτα του ποταμού Ελισσώνα που χύνεται στον Αλφειό, με την υποχρεωτική ένωση πολλών Αρκαδικών πόλεων και επιβολή τιμωρίας στις πόλεις που αντιστέκονταν. Η Μεγάλη Πόλις ιδρύεται ως ένα κοινό πολιτικό και στρατιωτικό κέντρο, ένας προμαχώνας, κατά των Σπαρτιατών με την σημαντική ηθική και υλική υποστήριξη των Θηβαίων και του Επαμεινώνδα. Η Μεγάλη Πόλις αποτέλεσε για εκατόν πενήντα περίπου χρόνια Αρκαδικό Κέντρο με δική του βουλή η οποία είχε την ανώτατη εξουσία της Αρκαδικής Ομοσπονδίας. Διέθετε δικό της στρατό, υψηλά και ισχυρά τείχη (8,5 ή κατ' άλλους 9,5 χιλιομέτρων) η δε περιοχή της ήταν η μεγαλύτερη στην Αρκαδία και τα όρια της

16. Λεπτομερής είναι η αναφορά του Πausανία στη λαμπρότητα της τέλεσης των Λυκαίων στο Πausανίας, Αρκαδικά II. Κατά τα τελευταία χρόνια η τοπική αυτοδιοίκηση του Δήμου Μεγαλόπολης έχει καταβάλει συστηματική προσπάθεια ιστορικού ενθουσιασμού και «αναβίωσης» των Λυκαίων μέσω της οργάνωσης αθλητικών αγώνων και διαγωνισμών στο όρος Λύκαιο.

17. Πausανίας Αρκαδικά (Τζώρτζης, 2016). Η αρχαία Τραπεζούς συνιστά την μητροπολιτική εστία της πόλης Τραπεζούντας του Ευξείνου Πόντου στην οποία μετοίκησαν οι κάτοικοι της Τραπεζούντας της Μεγαλόπολης, για να αποφύγουν τα δεινά λόγω της αντίστασής τους στον υποχρεωτικό πολιτισμό της Μεγάλης Πόλης.

εδαφικής της κυριαρχίας εκτεταμένα. Ο ποταμός Ελισσώνας διχοτομούσε την πόλη η οποία εμφανίζεται καλλωπισμένη με μεγαλοπρεπή κτήρια, όπως ενδεικτικά το Θερσίλειο – αριστοτεχνικό οικοδόμημα αντίκρου στο αρχαίο θέατρο στο οποίο συνεδρίαζε το «*Κοινό των Αρκάδων*», οι μύριοι δηλαδή (10.000) της Αρκαδικής Ομοσπονδίας - το Αρχαίο Θέατρο, το μεγαλύτερο της αρχαιότητας με 20.000 θέσεις θεατών,¹⁸ κτήρια για το Βουλευτήριο, το Μπρώο, Αγορές, Γυμνάσιο, πολλοί ναοί και μνημεία επιφανών ανδρών της Πόλης όπως ο Φιλοποίμν¹⁹ και ο Πολύβιος.²⁰

Η *Μεγάλη Πόλις* καταστρέφεται με εκδικητική μανία από τον Βασιλιά της Σπάρτης Κλεομένη Γ΄ το 223 π.Χ., από δε την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας επικράτησε να λέγεται *Μεγαλόπολις*. Εκτοτε και για 300 περίπου χρόνια «*ερημία μεγάλη εστίν η Μεγάλη Πόλις*» (Τζώρτζης, 2016), Παπανικολάου, 1986).²¹ Στη συνέχεια, η περιοχή παραμένει στο έλεος των Σλάβων, των Ενετών, των Τούρκων, των Τουρκο-Αιγυπτίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην περιοχή της Μεγαλόπολης παρατηρείται έντονη εκκλησιαστική δράση κατά τους Βυζαντινούς χρόνους με την ίδρυση ναών και μοναστηριών - τμήμα της σημερινής σημαντικής πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Σημαντικό είναι επίσης το πολιτιστικό αποτύπωμα των κατακτήσεων με το φράγκικο κάστρο της Καρύταινας να επιτηρεί άγρυπνα ακόμη και σήμερα το λεκανοπέδιο, τα γεφύρια στον Αλφειό και το Λούσιο να ελκύουν το τουριστικό ενδιαφέρον, και τα ίχνη των αρχαίων εξαιρετικά γραφι-

18. Σήμερα σώζονται οι βάσεις των κίωνων του Θερσιλείου και σημαντικό τμήμα του αρχαίου θεάτρου. Κατά καιρούς επιχειρούνται ανασυλώσεις στις πλάγιες κλιτές των τοιχωμάτων του θεάτρου και προς διάσωση κυρίως των διαζωμάτων τα οποία έχουν απογυμνωθεί από τα καθίσματά τους, κατασκευασμένα από τη φυσική πέτρα της περιοχής, τον πωρόλιθο. Το θέατρο, κατά μαρτυρίες, σωζόταν ανέπαφο μέχρι τον εοικισμό του Σινάνου και την επανίδρυση της Μεγαλόπολης τον 19^ο αιώνα όταν οι κάτοικοι αξιοποίησαν την επενδυτική σκευή του θεάτρου για να κτίσουν ή να υποστηρίξουν/ υποστυλώσουν τα σπίτια τους. Παρά την καταστροφή που επήλθε, το θέατρο παραμένει λειτουργικό και κατά καιρούς διατίθεται για θεατρικές παραστάσεις και συναυλίες. Για σειρά ετών αποτελούσε σημαντικό τουριστικό προορισμό των περιηγητών και πόλο έλξης τουριστών ως το κορυφαίο πολιτιστικό αποτύπωμα της αρχαιότητας στην περιοχή.

19. Στρατηγός Φιλοποίμν ο Μεγαλοπολίτης, ο «έσχατος των Ελλήνων», (252-183 π.Χ.).

20. Πολύβιος ο ιστορικός, (203-120 π.Χ.).

21. Τζώρτζης Α. (2016), και όπ. παραπ., Παπανικολάου (1986), Κ., Μεγαλόπολη, Αθήνα.

κών οδών και διαδρομών να συνδέουν τη Μεγαλόπολη σε σύντομο χρόνο με τις παράκτιες και ορεινές περιοχές ολόκληρης της Πελοποννήσου. Σημαντικό επίδικο ζήτημα παραμένει η ασφαλτόστρωση της αρχαίας οδού Μεγαλόπολης – Λουτρών Ηραίας – Ολυμπίας «το δρόμο που ακολούθησε ο Τηλέμαχος για να συναντήσει το θείο του Μενέλαο στη Σπάρτη.. που εξυπηρετούσε κατά την αρχαιότητα τους αθλητικούς αγώνες στα Λύκαια και στα Ολύμπια, και είναι ο συντομότερος από Ολυμπία προς Αθήνα» (Ζευγίτης, 2005, σελ. 114).

Επί τουρκοκρατίας η Μεγαλόπολις μετονομάζεται σε *Σινάνο*. Με την ίδρυση του νέου ελληνικού Κράτους η καίρια θέση της πόλης στην καρδιά του λεκανοπεδίου και οι νέες εμπορικές και οικιστικές ανάγκες που προέκυψαν από μετακινήσεις του πληθυσμού προς τα κέντρα επέβαλαν την ένταξή της στο σχέδιο ίδρυσης και επανίδρυσης νέων πόλεων στα ερείπια των παλαιών. Έτσι, διενεργήθηκε η ανοικοδόμηση της πόλης με σχέδιο Βαυαρού μηχανικού (υπεύθυνου για την ανοικοδόμηση της Κορίνθου και της Σπάρτης) το 1837, ενώ το 1885 ανακτά και επίσημα την ονομασία της ως Μεγαλόπολις και το 1947 αναβαθμίζεται από κοινότητα σε *Δήμο Μεγαλοπόλεως*.²²

Υπό τις παρούσες συνθήκες της λιγνιτοπαραγωγικής αποδρομής επανέρχεται στο προσκήνιο το ζήτημα της αξιοποίησης της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου το οποίο είχε ατονήσει κατά την περίοδο της αρχικής εγκατάστασης και εντατικής λειτουργίας της λιγνιτοπαραγωγής, δηλαδή για ολόκληρο το διάστημα της επικράτησης του προτύπου της βιομηχανικής ανάπτυξης της περιοχής.

2.3. Η συγκρότηση της τοπικής κοινωνίας μεταπολεμικά

Η οικιστική και κοινωνικο-δημογραφική φυσιογνωμία της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της Μεγαλόπολης δεν επηρεάστηκε μόνο από ήδη μνημονευθείσες οικονομικές και διοικητικές μεταβολές ή τους πολέμους, που αντανακλούν ή/και επιφέρουν λιγότερο ή περισσότερο εξαναγκαστικές μετακινήσεις ή μετεγκαταστάσεις πληθυσμών από

22. Επόμενες διοικητικές μεταβολές πραγματοποιούνται το 1998 όταν η Μεγαλόπολη γίνεται έδρα του νεοσύστατου Καποδιστριακού Δήμου Μεγαλόπολης (Ν. 2539/1997 ενώ το 2010 με το πρόγραμμα «Καλλικράτης» (Ν.3852/2010) ορίζεται ως έδρα δήμου ολόκληρου του λεκανοπεδίου περιλαμβάνοντας τους καταργηθέντες δήμους Φαλαισίας και Γόρτυνας.

και προς την περιοχή. Όπως ολόκληρη η χώρα έτσι και η περιοχή της Μεγαλόπολης υπέστη τις καταστροφικές συνέπειες των πολεμικών περιπετειών της χώρας κατά τον 20^ο αιώνα, την πείνα της κατοχής και την ερήμωση του εμφυλίου. Ένας τόπος δύσκολος στην καλλιέργεια, σε εξαιρετικά επισφαλείς συνθήκες παραγωγής αγροτικών προϊόντων λόγω κλίματος, δεν μπόρεσε να κρατήσει το παραγωγικό του δυναμικό το οποίο μετανάστευσε με σημαντικούς αριθμούς στην Αθήνα αλλά και στην Αμερική και τον Καναδά κυρίως.²³ Έτσι, η πόλη της Μεγαλόπολης δεν μπόρεσε να ωφεληθεί επαρκώς από το «οικονομικό θαύμα» των αρχών της δεκαετίας του 1960 με την αύξηση του ΑΕΠ –δηλαδή του συνολικού πλούτου της χώρας– στα επίπεδα του 7% ετησίως. Αντιθέτως, πέρα από τις παραπάνω παραμέτρους (έλλειμμα παραγωγής, μετανάστευση, ερήμωση), μια φυσική καταστροφή έρχεται να συμπληρώσει την εικόνα της υστέρησης.

Το γεωλογικό υπόστρωμα εμφανίζει την περιοχή της Μεγαλόπολης με τις περισσότερες εστίες σεισμικότητας οι οποίες χαρακτηρίζονται από τους γεωλόγους ως τοπικές, αυτόσειστες και συνιστούν αυτοτελή σεισμική ζώνη. Πέραν τούτων όμως, η περιοχή υποφέρει και από αλλοθιγενείς σεισμούς με επίκεντρο εκτός λεκανοπεδίου. Η πυκνή σεισμικότητα της περιοχής επηρεάζεται όχι μόνο από την τεκτονική της κατασκευή, τη λιθολογική σύσταση του εδάφους, δηλαδή τα χαλαρά της πετρώματα από τα οποία διαμορφώνεται η ένταση του σεισμού αλλά και από τη θέση που επέχει σε σχέση με τα δύο μεγάλα ρήγματα του Λακωνικού κόλπου που φθάνουν μέχρι το λεκανοπέδιο της Μεγαλόπολης.

Κατά τα έτη 1965 και 1966 δύο μεγάλης έντασης σεισμικές δονήσεις κατέστρεψαν σχεδόν ολοσχερώς το οικιστικό περίβλημα της Μεγαλόπολης και πολλών εκ των χωριών της γύρω περιοχής. Ο πρώτος σημειώνεται στις 5 Απριλίου του 1965. Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Αστεροσκοπείου Αθηνών, «*την 5.13'22*» *ανεγράφη υπό των σειсмоγράφων ισχυρά σεισμική δόνησις, προερχομένη εξ αποστάσεως 165 χιλιομέτρων δυτικά-νοτιοδυτικά των Αθηνών*». Ο σεισμός χτύπησε πριν από την ανατολή του ηλίου, με αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι να μην

23. Παραδοσιακά το σιτάρι ήταν το βασικό προϊόν παραγωγής, όπως και συμβολίζεται και στην σφραγίδα του Δήμου Μεγαλοπόλεως που εγκρίθηκε το έτος 1869 και φέρει ως έμβλημα περιστέρι με ανοιγμένα τα φτερά και στο ράμφος στάχυ σίτου, επί δε της κεφαλής το σημείον του σταυρού (Τζώρτζης, 2016, σελ. 471).

προλάβουν να βγουν από τα σπίτια τους. Απολογισμός: δεκαεπτά νεκροί, ανάμεσά τους πολλά παιδιά, και περισσότεροι από διακόσιοι τραυματίες. Η Μεγαλόπολη υπέστη και τις φοβερότερες ζημιές, με το 80% των σπιτιών να χαρακτηρίζονται ακατοίκητα καθώς ακόμα και εκείνα που δεν κατέρρευσαν αμέσως ήταν πλέον ετοιμόρροπα. Πολλά από τα χωριά της περιοχής κυριολεκτικά εξαλείφθηκαν.²⁴ Στη συνέχεια και όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, «πριν περάσει ενάμιση έτος, το μεσημέρι της 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1966, νέος ισομεγέθης περίπου με τον προηγούμενο σεισμός σείει την περιοχή της Μεγαλοπόλεως στην Αρκαδία... Οι μέγιστες εντάσεις φθάνουν τους 8 βαθμούς στην Αρκαδία και τους 7 βαθμούς στην Μεσσηνία. Τραυματίστηκαν 24 άτομα (τα έξι σοβαρά) και κατέρρευσαν 240 κτίρια. Επί πλέον 1300 κτίρια υπέστησαν σοβαρές βλάβες και άλλα τόσα ελαφρότερες.» (Τζώρτζης, 2016, σελ. 15-6, και όπ. αυτός παραπ.).²⁵

Όλα τα παραπάνω αντανακλώνται στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού τόσο του Δήμου όσο και της πόλης της Μεγαλόπολης. Όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 1) η αστικοποίηση της περιοχής είναι εμφανής και ανοδική ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Η πορεία της εσωτερικής μετανάστευσης προς την πόλη της Μεγαλόπολης ακολουθεί μια ξεκάθαρη αύξουσα τάση εις βάρος του οικισμού των χωριών της περιοχής. Εμφανής είναι επίσης η απώλεια πληθυσμού τόσο εξαιτίας όλων των πολέμων του 20^{ου} αιώνα όσο και κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 λόγω, αφενός, της μετανάστευσης του πληθυσμού της περιοχής, κυρίως στο εξωτερικό, και, αφετέρου, της αντιμετώπισης των πτημένων του εμφυλίου στον οποίο η περιοχή είχε τη δική της ηχηρή συμμετοχή. Δηλαδή αν και η πόλη της Μεγαλόπολης αναπτύσσεται δεν συγκρατεί τον εγχώριο πληθυσμό εφόσον η σύνθεση του πληθυσμού αυτού αλλάζει. Έτσι, η περίπτωση

24. Οι αναφορές στο λήμμα: Μεγαλόπολη – Wikipedia.

25. Να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι ο θεοσεβούμενος χαρακτήρας των κατοίκων και η θρησκευτική τους ευλάβεια απέδωσε την προστασία της ζωής των κατοίκων από τις καταστροφικές συνέπειες του σεισμού, στην Παναγία του Μακρυσίου, του Μοναστηρίου της Παναγίας της Μακρυσιώτισσας, το οποίο επιβλέπει ολόκληρο το λεκανοπέδιο ευρισκόμενο στην είσοδο του λεκανοπεδίου της Μεγαλόπολης από Βορρά. Έκτοτε και για μια εικοσαετία κάθε 1^η του Σεπτεμβρίου τελείτο ολονυκτία στο Μοναστήρι, με πρωτοβουλία των κατοίκων οι οποίοι προσέρχονταν πεζοί και σχεδόν μαζικά από την πόλη το εσπέρας της προηγούμενης μέρας για την παρακολούθηση της ολονυκτίας.

της Μεγαλόπολης υποδεικνύει ανάγλυφα το «παράδοξο» της οριστικής εγκατάλειψης μέσω μετανάστευσης μιας κοινωνίας που η οικονομία της χαρακτηρίζεται από αυξανόμενα μεγέθη των δεικτών ανάπτυξης. Διότι ακριβώς πρόκειται για μια ανάπτυξη που επιδίωκε «γρήγορη οικονομική μεγέθυνση προς όφελος των ολίγων που θα “καταστάλαζε” στη μάζα του λαού... μια ανάπτυξη που επεδίωκε πρώτα οικονομική μεγέθυνση και κατόπιν δικαιοσύνη στην κατανομή του οφέλους» (Πατινιώτης, 1990, σελ. 278).

Πίνακας 1
Δημογραφικά στοιχεία²⁶

ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ Ή ΔΗΜΟΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ	ΣΙΝΑΝΟ ή ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗ
1851	665	470
1861	972	632
1879	1597	1145
1889	1618	1189
1896	1926	1448
1907	2942	1549
1920	2135	1776
1928	2788	2373
1940	3091	2707
1951	2893	2524
1961	2507	2235
1971	3635	3357
1981	4875	4735
1991	4684	4646
2001	5135	5114
2011	5779	5748

Πρόκειται για μια ενδεικτική περίπτωση που όμως υπογραμμίζει το ότι «ο στόχος της ανάπτυξης δεν μπορεί να αφορά παρά μόνον τους ανθρώπους... Οι άνθρωποι έχουν ορισμένες βασικές ανάγκες: τροφή, στέ-

26. Με τις παραδοχές του Τζώρτζη (2016).

γαση, ένδυση, υγεία και παιδεία. Κάθε αναπτυξιακή διαδικασία που δεν οδηγεί στην ικανοποίηση αυτών των αναγκών... ή παρεμβαίνει ανασταλτικά, αποτελεί στρέβλωση της ιδέας της ανάπτυξης... ανάπτυξη σημαίνει επίσης και ελευθερία της γνώμης και ελεύθερη διάδοσή της... κυρίως όμως σημαίνει και το δικαίωμα εργασίας με το οποίο δεν νοείται μόνο να έχει κανείς κάποιου είδους βιοπορισμό αλλά να βρίσκει αυτοπραγμάτωση στην εργασία του, να έχει το δικαίωμα να μην αλλοτριώνεται μέσω παραγωγικών διαδικασιών όπου οι άνθρωποι χρησιμοποιούνται απλώς σαν εργαλεία» (Πατινιώτης, 1990, σελ. 22).²⁷ Άλλωστε όπως και τα κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία της μετανάστευσης των Ελλήνων στις μητροπολιτικές βιομηχανικές χώρες του εξωτερικού υποδεικνύουν, πρόκειται κυρίως για εκπροσώπους του αγροτικού πληθυσμού αναπαραγωγικής ηλικίας 20-49 ετών που μετανάστευαν με την ελπίδα να εύρουν μια περισσότερο αποδοτική εργασία (Βαλαώρας, 1976).²⁸

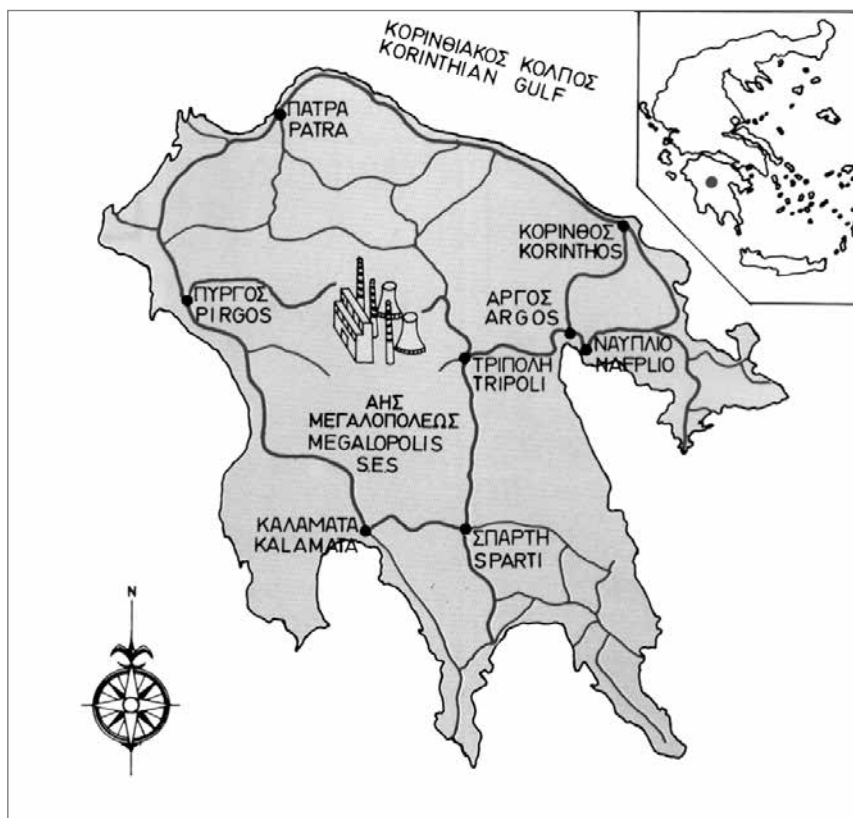
Κατά τις δεκαετίες 1960 κι εντεύθεν ο πληθυσμός της Μεγαλόπολης εξακολουθεί να αυξάνεται λόγω της εκμετάλλευσης του λιγνιτικού αποθέματος της περιοχής από τη Δ.Ε.Η., εκμετάλλευσης η οποία έρχεται να διορθώσει στην περιοχή της Μεγαλόπολης την παραπάνω οικονομική και κοινωνικο-δημογραφική κατά-πτωση. Κατά το Ιστορικό Αρχείο της Δ.Ε.Η., το λιγνιτικό κοίτασμα Μεγαλόπολης μελετήθηκε επιστημονικά για πρώτη φορά το 1957 και τα αποτελέσματα ήταν ενθαρρυντικά. Όμως, η εκμετάλλευση του λιγνίτη άρχισε από τη Δ.Ε.Η. το 1969. Όπως έχουμε αναφέρει και αλλού, το γεγονός αυτό ήταν μία ιδιαίτερη περίπτωση σε παγκόσμιο επίπεδο, επειδή για πρώτη φορά τόσο φτωχός λιγνίτης εξορύσσεται και χρησιμοποιείται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Το λιγνιτωρυχείο Μεγαλόπολης ξεκίνησε με μία ετήσια παραγωγή 1 εκ. τόνων και έφθασε το 2006 τους 13,5 εκ. τόνους. Σταδιακά, το λεκανοπέδιο της Μεγαλόπολης αποτελεί το μεγαλύτερο ενεργειακό κέντρο της Πελοποννήσου, την Πτολεμαΐδα της Πε-

27. Όπως επίσης έχει υποστηριχθεί, η μετανάστευση των Ελλήνων στις μητροπολιτικές βιομηχανικές χώρες του εξωτερικού έχει επηρεάσει πολλαπλά την πληθυσμιακή ανάπτυξη. «Στην περίπτωση της Ελλάδας η μετανάστευση στα χρόνια της αποκορύφωσής της, δηλαδή την περίοδο 1962-65 έφτανε ένα ποσοστό 70%-82% της φυσικής πληθυσμιακής της αύξησης. Το 1969 σημειώθηκε μια απόλυτη μείωση του ελληνικού πληθυσμού (διαφορά ανάμεσα στην φυσική αύξηση του πληθυσμού και την καθαρή μετανάστευση) κατά 8.500 άτομα και το 1970 μια μείωση κατά 10.600 άτομα». (Πατινιώτης, 1990, σελ. 250).

28. Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι οι Έλληνες μετανάστευαν από την συγκεκριμένη περιοχή της Αρκαδίας ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

λοποννήσου όπως έχει χαρακτηριστεί και συντέλεσε στην αναμόρφωση της περιοχής στην εξύψωση του βιοτικού επιπέδου και στην συγκράτηση αλλά και την αύξηση του πληθυσμού της περιοχής και ιδιαίτερα της πόλης, αφού οι κάτοικοί της υπερδιπλασιάστηκαν από το 1961 μέχρι το 2011 (Τζώρτζης, 2016, σελ. 505). Πράγματι, οι ανοδικές τάσεις που παρατηρούνται στον παραπάνω πίνακα, από την απογραφή του 1971 κι εντεύθεν οφείλονται με καθοριστικό και απόλυτο τρόπο στην εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών – λιγνιτικών μονάδων παραγωγής ενέργειας στην περιοχή με την εξόρυξη και εκμετάλλευση του εγχωρίου κοιτάσματος λιγνίτη (Γράφημα 2).

Γράφημα 2
ΑΗΣ Μεγαλόπολης

Πηγή: Αρχείο ΑΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ

Η εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής ενέργειας στη Μεγαλόπολη χαρακτηρίζεται από ένα μείγμα θετικών και αρνητικών επιπτώσεων, για την περιοχή και την πόλη.

Ως προς τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά τα οποία εξετάζουμε στην παρούσα ενότητα, ενίσχυσε τον πληθυσμό της πόλης, όχι μόνο με *ντόπιους* αλλά και με *ξένους*. Σταδιακά δημιουργείται ένα παροδικό και χαλαρό, ως προς τους κοινωνικούς δεσμούς, μείγμα μόνιμων κατοίκων που αποτελείται από τους *γηγενείς* Μεγαλοπολίτες, το *νέο αίμα* εργατικού παραγωγικού δυναμικού, μετεγκατασθέντες κατοίκους οικισμών της περιοχής αλλά και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό από περιοχές με σχολάζουσα ή εφεδρική χρήση των ενεργειακών μονάδων της περιοχής τους, όπως ενδεικτικά, η περίπτωση των μετεγκατασθέντων στην Μεγαλόπολη κατοίκων του Αλιβερίου κατά τη δεκαετία του 1970.

Οι μετεγκαταστάσεις αυτές και η λειτουργία του εργοστασίου της Δ.Ε.Η., *άλλαξαν* πραγματικά τόσο τον τόπο όσο και τη σύνθεση των κατοίκων (Εικόνα 2).

Εικόνα 2

Άποψη λεκανοπεδίου Μεγαλόπολης από τοποθεσία Βίγλες - Καλογεरिकού

Πηγή: Ιστορικό Αρχείο Δ.Ε.Η.

Η εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής ενέργειας στη Μεγαλόπολη, η οποία ακολούθησε την έκτακτη κοινωνική κατάσταση μετασεισμικής καταστροφής και τη συνεπαγόμενη με αυτήν οικονομική ανέχεια «έσωσε την πόλη, έφερε πλούτο και έριξε χρήμα». Ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός συγκρατήθηκε στην περιοχή και αυξήθηκε λόγω των δυνατοτήτων απασχόλησης όχι μόνο στη λιγνιτική βιομηχανική παραγωγή ενέργειας και στον τριτογενή τομέα της παροχής υπηρεσιών αλλά και στην εναπομείνασα αγροτο-κτηνοτροφική πρωτογενή παραγωγή της περιοχής. Είναι σαν να επήλθε ένας βίαιος κοινωνικός εκσυγχρονισμός και μετασχηματισμός μέσω της *ανόδου* του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της περιοχής κυρίως λόγω της αύξησης αλλά και της σταθεροποίησης του ατομικού και οικογενειακού τους εισοδήματος σε υψηλά επίπεδα και για σειρά ετών (κατά τα τελευταία περίπου 40 χρόνια). Η δε μεγέθυνση θα ήταν μεγαλύτερη αν μεγάλο τμήμα των εργαζομένων στο εργοστάσιο της Δ.Ε.Η. δεν επέλεγε να κατοικήσει στην Καλαμάτα ή την Τρίπολη καθώς οι συνθήκες διαβίωσης κρίθηκαν περισσότερο ευνοϊκές για την υγεία τους και περισσότερο πρόσφορες οικονομικά.

Από την άλλη πλευρά, τις ίδιες ως άνω δεκαετίες, η υποχρεωτική μετεγκατάσταση λόγω εξαναγκαστικής απαλλοτρίωσης ιδιοκτησιών γης και κατοικίας των κατοίκων των λιγνιτοφόρων οικισμών του λεκανοπεδίου σε νέους οικισμούς στις παρυφές της πόλης της Μεγαλόπολης, ή εντός του νέου οικιστικού συστήματός της –το οποίο ανασυγκροτήθηκε την επαύριο σχεδόν των σεισμών, ενόψει και της νέας βιομηχανικής λειτουργίας στην περιοχή– μεταμόρφωσε τον οικιστικό χάρτη και την κοινωνικο-οικονομική διάταξη των νοικοκυριών, ανά περιοχή της πόλης. Το παράδοξο είναι ότι η πόλη χωροταξικά δεν μεγεθύνθηκε σημαντικά προς την κατεύθυνση των πλέον απομακρυσμένων περιοχών από την περιοχή εγκατάστασης του εργοστασίου. Αντιθέτως, οικισμοί εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να παραμένουν κοντά στις παρυφές των ορυχείων. Είναι σαν οι μετεγκαταστάσεις των οικισμών να χωροθετήθηκαν με βάση την εγγύτητα του νέου οικιστικού περιβάλλοντος με το παλαιό, σαν να υπογραμμίζεται ασυνείδητα η αναγνώριση του δεσίματος των ανθρώπων με τη γη τους και το σπίτι τους και η ανάγκη, το ξερίζωμα και η απόσπασή τους να γίνουν περισσότερο ανεκτά. Διαπιστώνουμε δηλαδή την επουλωτική δράση και την κοινωνική λειτουργία της *παραμέτρου της εγγύτητας* στο πλαί-

σιο μιας ανεκτικής και συναινετικής μετεγκατάστασης των μετακινούμενων πληθυσμών. Η σημασία της παραμέτρου αυτής διαπιστώνεται και σε περιπτώσεις κατοίκων που συντηρούν και επισκέπτονται το πατρικό τους που βρίσκεται παραπλεύρως προς τον κρανίου τόπο των ορυχείων και των εξορύξεων (Εικόνα 3). Εκτός από τις εσωτερικές μετακινήσεις γηγενούς πληθυσμού παρατηρείται προσωρινή μετεγκατάσταση μιας μικρής κοινότητας Γερμανών και Πολωνών εξειδικευμένων κατασκευαστών λόγω της ανέγερσης του εργοστασίου υπό την κατασκευαστική ευθύνη της γερμανικής εταιρείας A.E.G. η οποία, μετά από προγενέστερη αποτυχημένη προσπάθεια της Siemens, πλειοδότησε στο σχετικό διαγωνισμό (Τζώρτζης, 2016, σελ. 505). Έτσι, η πόλη απέκτησε έστω και προσωρινά και Γερμανικό σχολείο με Γερμανίδα εκπαιδευτικό.

Εικόνα 3

Οι λιγνιτοπαραγωγικές μονάδες Μεγαλόπολης σε πλήρη λειτουργία

Πηγή: Λήμμα, Μεγαλόπολη, Wikipedia.

Η σταδιακή άνοδος του εισοδήματος των κατοίκων της Μεγαλόπολης κατά τις ως άνω δεκαετίες επέφερε μια κυριολεκτική *μεταμόρφωση* της πόλης, ενδεικτικής του νεοαποκτηθέντος status τους. Η πόλη σταδιακά ανασκευάστηκε πλήρως κι έγινε πραγματικά και κυριολεκτικά *«αγνώριστη»*. Νέες κατοικίες αντικατέστησαν τις στρατιωτικές σκηνές της μετασεισμικής περιόδου και τα παλαιά πλινθόκτιστα σπίτια. Τα

καταστήματα μεγεθύνθηκαν, καλλωπίστηκαν και εκσυγχρονίστηκαν. Το οδοποιητικό σύστημα ανασκευάστηκε και βελτιώθηκε, οι δημοτικές οδοί ασφαλτοστρώθηκαν, η πόλη απέκτησε καινούργιο κεντρικό σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης. Οι δημόσιοι χώροι αναμορφώθηκαν και οι πλατείες εξωραΐστηκαν. Σημαντική ήταν και η κτηριακή αναβάθμιση των κατεδαφισθέντων κτηρίων των σχολείων, του ιατρικού κέντρου, των εκκλησιών κ.λπ. Καθώς σύμπασα η κτηριακή υποδομή της πόλης είχε ήδη καταρρεύσει με τους σεισμούς, η πόλη ξανακτίστηκε, εν μέσω δικτατορίας κατά τα αρχιτεκτονικά πρότυπα της εποχής.

Η εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής της Δ.Ε.Η. επέφερε και έναν κάποιου είδους κοινωνικό διαχωρισμό που είχε και την χωρική του διάσταση. Σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης συγκροτήθηκαν ξεχωριστά σύνολα οικισμών τόσο για την ακμάζουσα οικονομικά κοινωνική ομάδα των μηχανικών της Δ.Ε.Η. αλλά και των νεοαφιχθέντων εργατοϋπαλλήλων της. Έτσι, κατασκευάστηκε ένας σχεδόν πρότυπος οικισμός με αυτοτελείς κατοικίες και *μεζονέτες* των μηχανικών της Δ.Ε.Η., με την μονοπωλιακή και πρωτόγνωρη για την πόλη λειτουργία πολυκαταστήματος τροφίμων (*supermarket*), γήπεδο τένις κ.λπ., αλλά και ο οικισμός των ομοιόμορφων πολυκατοικιών «ΠΡΕΚΑΣΤΗ».

Ο εξωραϊσμός επέφερε και την *τιμμεντοποίηση* του σημαντικής έκτασης μοναδικού πνεύμονα της πόλης («*πανήγυρις*») με τον σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης και το γραφικό τραινάκι στο πλάι της, όπου μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970 επιτελείτο *ζωοπανήγυρις* –κατά τις εναπομείνουσες συνήθειες μιας άλλης εποχής– και αποτελούσε τον κύριο προορισμό των σχολικών περιπάτων και προγραμματιστων εκδρομών των μαθητών (εναλλακτικά με την τοποθεσία της *δεξαμενής* – το παλιό υδραγωγείο της πόλης). Έτσι, η *πανήγυρις* εξαφανίστηκε σχεδόν ολοσχερώς όταν στην έκταση που καταλάμβανε κατασκευάστηκε γήπεδο για να στεγάσει τις αθλητικές ανάγκες των ομίλων της περιοχής. Στο ίδιο πνεύμα η πόλη απέκτησε στεγασμένο κολυμβητήριο και παιδικές χαρές. Θετικές ήταν οι παρεμβάσεις για την εγκατάσταση στεγασμένης και σταθερής βάσης λαϊκής αγοράς, ενώ απομακρύνθηκε από το κέντρο σχεδόν της πόλης η όζουσα δραστηριότητα των *σφαγείων*. Μια άλλη ενδεικτική *μεταμόρφωση* του τόπου και των συνθηκών αλλά και των αξιών των κατοίκων της πό-

λης αφορά την εξαφάνιση των παραδοσιακών παντοπωλείων («μπακάλικα»), με τα χύμα προϊόντα και τα ζαχαρωτά στα τσουβάλια ή τις χαρτοσακούλες, και την προσχώρηση στη λογική των super-market. Μαζί με τα μπακάλικα εξαφανίστηκαν και παραδοσιακά ζαχαρωτά και τα χύμα προϊόντα, αλλά και οι εν αναμονή της πληρωμής λογαριασμοί βερεσέ και με το *τεφτέρι*. Τέλος, η τουριστική διαφήμιση της πόλης και της περιοχής συμπεριέλαβε στις απεικονίσεις τους την συνύπαρξη του αρχαίου θεάτρου υπό το φόντο της λειτουργίας της νεοαποκτηθείσας βιομηχανικής κληρονομιάς του εργοστασίου, το οποίο αποτέλεσε και νέο τόπο εκδρομών και εκπαιδευτικών επισκέψεων.

Όλα αυτά σκιαγραφούν όψεις της εξέλιξης της κοινωνικής κατάστασης της πόλης κατά τις δεκαετίες του 1970, του '80 και του '90.

3. Η έρευνα πεδίου στη Μεγαλόπολη

Στο πλαίσιο υλοποίησης του ερευνητικού μας έργου για τις κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις στις τοπικές κοινωνίες από την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως ήδη αναφέρθηκε, κρίθηκε σκόπιμο η εμπειρική έρευνα του έργου να πλαισιωθεί και από μια σειρά ποιοτικών ερευνών προκειμένου να κατανοηθεί σε βάθος η ένταση και η έκταση των παραπάνω επιπτώσεων για τους κατοίκους των ενεργοφόρων περιοχών σε τοπικό επίπεδο. Οι στόχοι του έργου επέβαλαν την επιλογή συγκεκριμένων περιοχών προς μελέτη σε βάθος με υπερσυγκέντρωση τόσο της βιομηχανικής παραγωγής ενέργειας όσο και των Α.Π.Ε.. Ως εκ τούτου, και αναφορικά με την επιλογή λιγνιτοφόρων περιοχών η περίπτωση της Μεγαλόπολης συμβάλλει στην κατανόηση των κοινωνικών και οικονομικών διεργασιών που συντελούνται σε μια λιγνιτοφόρα περιοχή σε μετάβαση στην μετα-λιγνιτική εποχή.

Ειδικότερα, η περίπτωση της Μεγαλόπολης χαρακτηρίζεται από μονοκαλλιέργεια λιγνίτη, η οποία όμως δεν έχει ούτε το βάθος χρόνου, ούτε και την ένταση της εξόρυξης και εκμετάλλευσης (λόγω μικρότερου και φτωχότερου κοιτάσματος) σε σχέση με την περίπτωση της Πτολεμαΐδας. Επιπλέον, η *αποδρομή* της λιγνιτικής παραγωγής έχει ήδη προετοιμαστεί με την εγκατάσταση και λειτουργία της μεγαλύτερης μονάδας φυσικού αερίου της χώρας, στην περιοχή της

Μεγαλόπολης. Τι σημαίνουν οι εξελίξεις αυτές για την τοπική κοινωνία; Πώς βλέπουν οι κάτοικοι τις νέες κατευθύνσεις της ενεργειακής πολιτικής; Ποια είναι τα σύγχρονα διακυβεύματα και τα επίδικα ζητήματα που αναδύονται σήμερα; Αυτά ήταν κάποια από τα θέματα τα οποία επιλέξαμε να κατανοήσουμε σε βάθος με τη διενέργεια μιας εκ των ποιοτικών παράλληλων διερευνήσεων μας και στην περιοχή της Μεγαλόπολης. Για το σκοπό αυτό μεταβήκαμε επί τόπου, στο πεδίο (Ιούνιος-Ιούλιος 2016) και συνομιλήσαμε με βασικούς προνομιακούς πληροφορητές που ήταν και εκπρόσωποι τοπικών αρχών και φορέων της περιοχής.

Στη Μεγαλόπολη πέρα από τους τοπικούς άρχοντες – πρώην και νυν εκπροσώπους του Δήμου, και της Δ.Ε.Η., τους οποίους συμβουλευτήκαμε, δραστηριοποιούνται συνολικά δέκα (10) συλλογικοί φορείς και σωματεία: ο Αθλητικός Παλμός, ο Σύνδεσμος Συνταξιούχων Δ.Ε.Η., ο Κυνηγητικός Σύλλογος Μεγαλόπολης, η Ένωση τεχνικών ΕΤΕ Δ.Ε.Η., ο Σύλλογος των Απανταχού Βασταίων, το Σωματείο Χειριστών Γεωτρυπανιστών Εκσκαπτικών Ανυφωτικών μηχανών, το Σωματείο Ορυχείων Σταθμών, ο Σύλλογος Πολυτέκνων Μεγαλόπολης, ο (υπό σύσταση) Σύλλογος Γυναικών Μεγαλόπολης και ο Αρκάς (Σύλλογος γονέων τριών τέκνων Μεγαλόπολης). Παράλληλα στην περιοχή εκδίδεται η τοπική εφημερίδα «Τα νέα της Μεγαλόπολης»,²⁹ και εκπέμπουν οι ραδιοφωνικοί σταθμοί Καφενείο Μεγαλόπολης και Μεγαλόπολη 103.1 FM Η δική σου φωνή.

Οι πληροφορίες που εμφανίζονται επεξεργασμένες στα κεφάλαια που ακολουθούν βασίζονται στις συνομιλίες μας με οκτώ (8) προνομιακούς πληροφορητές που εκπροσωπούσαν όλο το φάσμα των τοπικών αρχών και φορέων: Νυν και πρώην Δημάρχους, Διευθυντές και κατέχοντες επιτελικές θέσεις στη Δ.Ε.Η./ΑΗΣ Μεγαλόπολης, εκπροσώπους των Συνταξιούχων της Δ.Ε.Η. Μεγαλόπολης, εκπροσώπους των συναφών κλάδων ελευθέρων επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στην πόλη και τον εκδότη της τοπικής εφημερίδας. Τα δεδο-

29. Κατά τον εκδότη της τα «Νέα της Μεγαλόπολης» είναι μία εφημερίδα της περιοχής. Ιδρύθηκε στις 20 Ιουνίου του 1951, απ' τον Άγγελο Ηλιόπουλο και από τότε συμμετέχει στα δρώμενα του λεκανοπεδίου Μεγαλόπολης, είτε θετικά είτε αρνητικά. Γιατί, δεν είναι μια εφημερίδα μόνο που καταγράφει γεγονότα, αλλά έχει και άποψη. Αυτό σημαίνει ότι έχει μια μεγάλη αποδοχή και από την τοπική κοινωνία της Μεγαλόπολης, αλλά και όλους τους απανταχού Μεγαλοπολίτες, γιατί είναι ένα έντυπο συνδρομητικό».

μένα αναλύθηκαν λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική και κοινωνικο-οικονομική εξέλιξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής.

3.1. Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις από την εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής: Απόψεις τοπικών Αρχών και φορέων

Οι κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις από την εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής, κατά τον χρόνο της έρευνας, είναι εμφανείς. Στα περισσότερα θέματα οι προνομιακοί πληροφορητές με τους οποίους συνομιλήσαμε ομονοούν ως προς τις αιτίες των σημερινών δεινών για την πόλη και την ευρύτερη περιοχή. Υπάρχουν όμως και ζητήματα όπου οι σχετικές απόψεις διίστανται ή διακατέχονται από αμφιθυμία. Οι συνομιλητές μας τοποθετούνται απέναντι στα μείζονα διακυβεύματα που αναδύονται από τη σημερινή πραγματικότητα με ρεαλισμό, αν και ανιχνεύονται και όψεις μυθοπλασιών που εκπορεύονται από μια διάθεση προστατευτισμού για τη φήμη και το καλό όνομα του τόπου, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των προτάσεων και σχεδίων της τοπικής κοινωνίας για την μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή. Ο προστατευτισμός αυτός αναδεικνύεται έντονα στο λόγο των συνομιλητών μας που κατείχαν ή κατέχουν θέσεις στην τοπική εξουσία. Ας παρακολουθήσουμε όμως πώς τίθενται τα ζητήματα από την πλευρά των ιθυνόντων, των προνομιακών πρωταγωνιστών και των εκπροσώπων φορέων της τοπικής κοινωνίας.

Τοπική κοινωνία και οικονομία

Η εξάρτηση της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας της πόλης και της περιοχής της Μεγαλόπολης από την εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής είναι σχεδόν αυταπόδεικτη. «*Η τοπική κοινωνία ζει και ανθεί με τη Δ.Ε.Η.*». Της Δ.Ε.Η. που ενεργοποίησε μια «*πειραματική αρχική λειτουργία του εργοστασίου στη Μεγαλόπολη με εκμετάλλευση λιγνίτη με 60% υγρασία και μόνο με 20% του εξορυσσόμενου για παραγωγή ενέργειας, όπου έπρεπε ο επιστήμονας να βάλει το μυαλό του να δουλέψει ... και με βάση την πατέντα των Γερμανών να προωθηθεί διαδικασία προξήρανσης του λιγνίτη*».

Τα σχετικά ζητήματα τίθενται στη ρεαλιστική βάση που εκπορεύεται από τη βιομηχανική εμπειρία. Όπως χαρακτηριστικά λέχθηκε, «*από*

τα μέσα της δεκαετίας του '70, η οικονομική δραστηριότητα όλου του λεκανοπεδίου, όχι μόνο της πόλης, έχει εξαρτηθεί, στο μεγαλύτερο μέρος της, από το εργοστάσιο της Δ.Ε.Η. Τα τελευταία χρόνια μπορεί να έχει μειωθεί ο αριθμός των εργαζομένων, αλλά παραμένει αυτό. Η οικονομία της Μεγαλόπολης είναι άμεσα εξαρτώμενη από τη λειτουργία των ορυχείων και των μονάδων παραγωγής. Όχι μόνο επειδή οι περισσότεροι κάτοικοι, οι περισσότερες οικογένειες της Μεγαλόπολης έχουν τουλάχιστον έναν εργαζόμενο στη Δ.Ε.Η., με οποιαδήποτε συνθήκη εργασίας –μόνιμος, συμβασιούχος, συνταξιούχος, που παίρνει τη σύνταξη του από τα χρόνια του στη Δ.Ε.Η.– αλλά και επειδή η τοπική αγορά στηρίζεται σε αυτούς τους εργαζόμενους και στη λειτουργία του εργοστασίου, το οποίο στηρίζει την τοπική αγορά και τις μικρές επιχειρήσεις και τους επαγγελματίες και όλους». Η εξάρτηση εμφανίζεται περισσότερο έντονη αν κάποιος αναλογιστεί ότι όλες οι λοιπές δραστηριότητες, τόσο της πρωτογενούς όσο και της δευτερογενούς αλλά και της τριτογενούς παραγωγής έχουν ως σημείο αναφοράς τη δραστηριότητα του εργοστασίου και των ορυχείων. «Γενικά, όλες οι δραστηριότητες, βιοτεχνικές, βιομηχανικές, κατασκευαστικές, είναι δορυφορικές της Δ.Ε.Η.». Η εγκατάσταση και η λειτουργία του εργοστασίου έχει καταγραφεί στη συλλογική συνείδηση ως «πλεονέκτημα», καθώς σε μια εποχή που «εκ των πραγμάτων υπήρξε πανελλαδική στροφή στη βιομηχανία –καθώς παρήγε πλούτο– η περιοχή μας είχε το πλεονέκτημα να προσφέρει πολλές θέσεις εργασίας λόγω του εργοστασίου της Δ.Ε.Η.».

Οι σημερινοί όμως όροι εργασίας και απασχόλησης έχουν αλλάξει «δραματικά το τοπίο πλέον» με την εφαρμογή της πολιτικής πέντε συνταξιοδοτήσεων προς μία νέα πρόσληψη από τα μέσα της δεκαετίας του '90. Ως αποτέλεσμα «φεύγει κόσμος από τη Δ.Ε.Η. αλλά δεν αναπληρώνεται». Στη συνέχεια η διείσδυση του ιδιωτικού τομέα σε τομείς δραστηριοποίησης του δημοσίου επέφερε ένα επιπρόσθετο βαρύ κτύπημα στην εξασφάλιση και διασφάλιση θέσεων μόνιμης και σταθερής εργασίας αλλά και απασχόλησης. Έτσι, ενισχύθηκε σταδιακά η δορυφορική σύνδεση του δευτερογενούς τομέα με την πρωτογενή εργοστασιακή παραγωγή και ο κρατικοδίαιτος χαρακτήρας της. Την «έλλειψη εργατικών χεριών, στο εργοστάσιο την αναπληρώνει η Δ.Ε.Η. σήμερα με την προσφυγή σε ιδιώτες εργολάβους. Όταν έχει φόρτο η δουλειά, αγοράζεις εργατικά χέρια για εκείνη την περίοδο, αγοράζουμε υπηρεσίες από τους εργολάβους». Έτσι, σταδιακά η μόνιμη, πλήρης και σταθερή εργασία υποκαταστάθηκε αφενός με την εποχιακή απασχόληση στη Δ.Ε.Η. (στη βάση συμ-

βάσεων ορισμένου χρόνου διάρκειας 2, 5, ή 8 μηνών) εργαζομένων οι οποίοι όμως «κάλυπταν πάγιες και διαρκείς ανάγκες της επιχείρησης», και αφετέρου με την ευκαιριακή απασχόληση εργαζομένων «στους εργολάβους που συνθλίβουν τα εργασιακά δικαιώματα των εργαζομένων τους». Πρόκειται για μια κλασική περίπτωση εκμεταλλευτικών όρων άσκησης του κοινωνικού δικαιώματος της εργασίας σε συνθήκες ύπαρξης εφεδρικού εργασιακού στρατού ή περισσέυματος παραγωγικού εργατικού δυναμικού.

Στη συνέχεια, σύμφωνα με τις συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας και εν όψει της πολιτικής της κατάργησης του μονοπωλίου της Δ.Ε.Η. και την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας, η Δ.Ε.Η. «θα πρέπει να παράγει κάτω από το 50% της ενέργειας... Με τα μνημόνια η Δ.Ε.Η. πρέπει να μειώσει τη συμμετοχή της στην παραγωγή ενέργειας». Ταυτόχρονα, η οικονομική κρίση έχει συντελέσει στη μείωση της κατανάλωσης. «Έχουν πέσει οι καταναλώσεις σήμερα. Έχει περιοριστεί η ζήτηση άρα και η παραγωγή». Στη συνέχεια, λόγω των περιβαλλοντικών όρων οι παλαιές ρυπογόνες μονάδες (I και II) έχουν σταματήσει να λειτουργούν· με αποθέματα λιγνίτη σε λειτουργία βρίσκονται σήμερα μόνο οι μονάδες III και IV, ενώ η κατασκευασθείσα ήδη μονάδα V, «θα λειτουργήσει εφέτος με φυσικό αέριο το οποίο έχει μεγάλο συντελεστή απόδοσης σε σχέση με το λιγνίτη, είναι φθηνότερο και μη ρυπογόνο». Ως εκ τούτων, η ανησυχία είναι διάχυτη τόσο στους υπαλλήλους της Δ.Ε.Η., όσο και σε ολόκληρη την τοπική κοινωνία. Είναι το είδος της κοινωνικής αγωνίας που εκπορεύεται από την αβεβαιότητα για τις συνθήκες διαβίωσης στο παρόν και στο μέλλον και τις προοπτικές του βίου. Η αγωνία μεγθύνεται από το γεγονός ότι η επένδυση σε προσόντα και δεξιότητες (credentials) των κατοίκων ήταν άμεσα συναρτημένη με το όνειρο και την προσδοκία της απασχόλησης στη Δ.Ε.Η. «Οι κάτοικοι είχαν εκπαιδευτεί όλα αυτά τα χρόνια, ότι η απασχόληση στην περιοχή είναι μονόδρομος, είναι μόνο Δ.Ε.Η. Τίποτε άλλο. Όντως, ήταν η μοναδική απασχόληση. Ή, τουλάχιστον, ήταν η κύρια απασχόληση... Αυτό, όμως, άλλαξε δραματικά πλέον. Εδώ και αρκετά χρόνια η Δ.Ε.Η. δεν προσλαμβάνει προσωπικό. Το μόνιμο προσωπικό είναι ελάχιστο. Τελευταία πήρε καμιά δεκαπενταριά άτομα.... Επίσης, οι οχταμηνίτες, που λέμε, το εποχικό προσωπικό κι αυτό μειώνεται. Κάθε φορά που βγαίνει μία σειρά, για να πάρουνε εποχικό προσωπικό, είναι όλο και λιγότεροι σε σχέση με τους προηγούμενους. Και από τη στιγμή που συρρικνώνεται το ορυχείο αυτό είναι μοιραίο».

Στη συνέχεια, τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής έχουν επιφέρει δραματική μείωση μισθών και συντάξεων. Αυτές οι πολιτικές έπληξαν ιδιαίτερα τους πολύ ικανοποιητικά αμειβόμενους υπαλλήλους και συνταξιούχους της Δ.Ε.Η., και κατ' επέκταση και στην οικονομία της περιοχής καθώς «οι μισθοί κόπηκαν στη μέση και οι ΔΕΗΤΖΗΔΕΣ δεν ξοδεύουν». Όλα αυτά δημιουργούν «συνθήκες ασφυξίας και στην πόλη και στην περιοχή». Οι εξελίξεις αυτές έπληξαν και τον δευτερογενή τομέα παραγωγής. «Στον δευτερογενή τομέα δυστυχώς τα πράγματα τραγικοποιούνται... Δυστυχώς, δεν υπάρχει... κάποια δραστηριοποίηση. Με αποτέλεσμα ένα προσωπικό σε μεγάλο βαθμό, θα έλεγα, να μην έχει διεξόδους. Πολύ δε περισσότερο η νεολαία μας, που είναι από τις πιο μορφωμένες νεολαίες του ελληνικού χώρου, να αποζητά πλέον θέσεις δουλειάς εκτός περιοχής και εκτός Ελλάδος». Και ο τομέας των υπηρεσιών έχει πληγεί, στον ίδιο βαθμό και με την ίδια ένταση. «Μαγαζιά κλειστά... Κι αυτά που υπάρχουν, υπολειπονται... αν εξαιρέσεις κάποιες καφετέριες... που ακόμα συντηρούνται, οι υπόλοιποι επιχειρηματίες δεν διάγουν βίον ανθόσπαρτον. Είναι σε δύσκολη κατάσταση».

Η άνοδος λοιπόν της τοπικής οικονομίας που βασίστηκε «στις πολλές θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν κυρίως στο ορυχείο», οι οποίες πλέον δεν υπάρχουν, η φυγή των εργολάβων λόγω της συρρίκνωσης των εργασιών, η έναρξη της λειτουργίας της μονάδας φυσικού αερίου «με 48 μόνο θέσεις εργασίας», συντείνουν σε μια «τρομακτική επίπτωση. Η Μεγαλόπολη, αν δεν γίνει κάτι, να αλλάξει δραματικά, να γίνει κάτι άλλο, θα γίνει ένα μεγάλο χωριό, πολύ γρήγορα. Πρέπει να το συνειδητοποιήσουμε, ότι η Μεγαλόπολη οδεύει εκεί. Φανταστείτε ότι αν καθούν πάνω από 1.500 θέσεις εργασίας στην περιοχή ή τα εισοδήματα από αυτές τις θέσεις, τι έχει να γίνει... Θα αδειάσουν μαγαζιά, θα αδειάσουν σπίτια, ο κόσμος θα φεύγει, θα ψάχνει αλλού να βρει εργασία. Και τι θα μείνει εδώ; Θα μείνουν αυτοί που δεν μπορούν να φύγουν ή κάποιοι συνταξιούχοι, που θα έχουν ακόμα τις συντάξεις από τη Δ.Ε.Η.».

Η εικόνα αυτή του μαρασμού, της γήρανσης του πληθυσμού και της ερημοποίησης της πόλης και της περιοχής απασχολεί όλους τους συνομιλητές μας. Κοινή είναι η αντίληψη ότι η εποχή της ευμάρειας έχει παρέλθει ανεπιστρεπτή, η δε αγωνία της επιβίωσης έχει επανεγκατασταθεί στον τόπο. «Θα πρέπει πολύ σοβαρά να δούμε τι μπορεί να περισώσουμε από τούδε και στο εξής». Η ενεργειακή αποδρομή από τα κοιτάσματα λιγνίτη επιτείνει τις ανησυχίες. Το ίδιο και οι παλινδρο-

μήσεις της εθνικής πολιτικής ενέργειας οι οποίες «σε συνδυασμό με την πρόθεση ή, αν θέλετε, την απαίτηση των πιστωτών μας για πώληση της Δ.Ε.Η., το φαινόμενο Δ.Ε.Η. – Μεγαλόπολη, λιγνιτωρυχείο Μεγαλόπολης – Μεγαλόπολη, έχουν οδηγήσει στο να κινδυνεύει το δίπολο αυτό συνύπαρξης με ολοκληρωτική καταστροφή». Η φημιολογούμενη κατά τον χρόνο της έρευνας πώληση της Δ.Ε.Η. ισοδυναμεί για την τοπική κοινωνία με φυσικό θάνατο. «Η πόλη θα βρεθεί σε πολύ δύσκολη θέση οικονομικά. Με συνταξιούχους θα είναι».³⁰

Πρόκειται λοιπόν για μια τοπική κοινωνία και οικονομία σε μετάβαση από την εποχή της ευμάρειας στην εποχή της ανέχειας. Ο πλούτος που παρήχθη τα προηγούμενα χρόνια δεν επενδύθηκε προς άλλες παραγωγικές δραστηριότητες παρά έμεινε παραγωγικά προσπλωμένος στην εξαρτητική σύνδεσή του με τη μονοκαλλιέργεια της λιγνιτικής παραγωγής.

Επιπτώσεις στην αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή

Η μονοκαλλιέργεια του λιγνίτη έχει επηρεάσει το παραδοσιακό αγροτο-γεωργικό και κτηνοτροφικό προφίλ της περιοχής καθώς έχει αποδυναμώσει την βασική παραγωγική της βάση λόγω της αστυφιλίας και του μετεγκαταστατικού εκπατρισμού. «Από πολλές δεκαετίες έχουν απαλλοτριωθεί και έχουν χαθεί ολόκληρα χωριά... Χωριά». Αυτή η βίαιη απόσπαση από την ύπαιθρο («τα χωριά τελειώσανε. Πολλά χωριά εξαφανίστηκαν απ' τον χάρτη»), και η συγκρότηση ενός προτύπου νόθας αστικοποίησης στην περιοχή και η κυριαρχία ενός εκμαυλιστικού προτύπου απασχόλησης για τους κατοίκους στη Δ.Ε.Η., και μόνον, επηρέασαν σημαντικά την ενασχόληση με τις παραδοσιακές για την περιοχή δραστηριότητες της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. «Όταν... ο εργαζόμενος είχε 2.000 και 2.500 ευρώ μισθό, από τη Δ.Ε.Η., ήξερε ότι θα δουλέψει 25 χρόνια και στα 50 του θα βγει στη σύνταξη και θα πάρει ένα εφάπαξ πολύ μεγάλο και μια σύνταξη πάλι των 2.500, γιατί να ασχοληθεί με χωράφια».

Η προοπτική ενασχόλησης με γεωργικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες δεν είναι καθόλου ελκυστική για σημαντική μερίδα του

30. Βλ. σχετικά δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο, όπως ενδεικτικά, ΤΑ ΝΕΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ, Δεκέμβριος 2017, «Πωλείται η Δ.Ε.Η. Μεγαλόπολης», ΤΑ ΝΕΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ, Ιανουάριος 2018, «Η πώληση των λιγνιτικών μονάδων και του ορυχείου της Δ.Ε.Η. Μεγαλόπολης, να γίνει... ευκαιρία !».

πληθυσμού των κατοίκων. «Δεν ενδιαφέρονται... Η δε νεολαία... οι γενιές, οι τελευταίες, οι γενιές αυτές που έχουν σπουδάσει κι έχουν γυρίσει, προσανατολίζονται για εργασία σχετική με το εργοστάσιο... Δεν δίνουν μεγάλη βαρύτητα στην αγροτική παραγωγή, στην κτηνοτροφία και λοιπά». Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι το κλίμα της περιοχής και ο μικρός κατά κανόνα αγροτικός κλήρος καθιστούσαν πάντοτε επισημιακή την ενασχόληση με τη γεωργία στο λεκανοπέδιο. «Γίνονται κάποιες προσπάθειες με την κτηνοτροφία, αλλά... Δεν επαρκεί... Δεν λύνουν το πρόβλημα. Τα παιδιά μειώνονται στο σχολείο... Και δεν είναι εύκολο πλέον να ξεκινήσει κάποιος από την αρχή... ή, μέσα σ' αυτό το παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον... Να παράξεις, λένε οι διάφοροι, έξυπνοι, ειδικά στο κέντρο... “εντάξει, παιδιά, γυρίστε στα χωριά σας, να σπείρετε”. Να σπείρουν τι; Και να το πουλήσουν πού; Με τι τρόπο; Με τον κατακεραματισμένο κλήρο; Με την ανυπαρξία των υποδομών διαμονής; Με την ανυπαρξία στα χωριά της δυνατότητας νέων ζευγαριών να μορφώσουν τα παιδιά τους; Με το μεγάλο έλλειμμα περιθαλψής;... Και το κυριότερο. Επειδή μιλάμε για ανάπτυξη. Ο πολύς ο κόσμος δεν ξέρει τι σημαίνει η λέξη... Για μερικούς σημαίνει ανάπτυξη να κάνουν μάντρα στα χωριά τους. Δεν είναι ανάπτυξη αυτό... Ποιες είναι οι συνθήκες εκείνες που είναι απαραίτητες για να δημιουργηθεί ανάπτυξη; Οι συνθήκες, οι απαραίτητες, είναι η γη, είναι το χρήμα και το κλίμα. (...) Η γη είναι δεσμευμένη για 99 χρόνια, οι τράπεζες δεν υπάρχουν και η διάθεση και η ψυχολογία και το κλίμα είναι μηδέν (0)».

Οι παρεμβάσεις από τις εξορυκτικές δραστηριότητες ενέχονται επίσης για την επιφυλακτική στάση των κατοίκων αναφορικά με την επιστροφή στην εκμετάλλευση της γης. «Έχει βιαστεί το περιβάλλον. Σκάφτηκε ένα μεγάλο κομμάτι του λεκανοπεδίου. Κατέβηκε πάρα πολύ ο υδροφόρος ορίζοντας, στέρεψαν οι πηγές. Απ' την άλλη, κάθηκε η γη, καλλιεργήσιμη γη. Δεν έγινε η αποκατάσταση των εδαφών που όφειλε να κάνει η Δ.Ε.Η... Και αυτό δημιούργησε τις επιπτώσεις τις οικονομικές... γιατί όλη πλέον η οικονομία της περιοχής στηρίχθηκε πάνω στη Δ.Ε.Η. Όταν δεν υπάρχει γη, δεν υπάρχουν νερά, ο πληθυσμός ο ντόπιος δεν έχει και πολλές διεξόδους, παρά μόνο να ασχοληθεί με τη Δ.Ε.Η.».

Έτσι, η αγροτική κυρίως παραγωγή περιορίστηκε σημαντικά κατά την τελευταία 40ετία καθώς «τα 48.000 στρέμματα που απαλλοτρίωσε η Δ.Ε.Η. ήταν τα πλέον εύφορα ...το δε οικοσύστημα (μικροκλίμα, πανίδα, χλωρίδα) έχει διαταραχθεί από τη μετατροπή των εδαφών αυτών σε λιγνιτωρυχεία και βιομηχανικές μονάδες παραγωγής ενέργειας».

Η εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής, κυρίως όμως οι εξορυκτικές δραστηριότητες, επηρέασαν δυσμενώς την ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα της αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής της περιοχής σε σημείο που να είναι πλέον διερευνητέο το κατά πόσον στο πλαίσιο της μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή είναι δυνατή η επιστροφή στη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Επιπτώσεις στο περιβάλλον

Ομοφωνία επικρατεί ανάμεσα στους συνομιλητές μας αναφορικά με τις επιπτώσεις στο περιβάλλον. *«Μετά από τόσα χρόνια λειτουργίας έχει διαταραχθεί το οικοσύστημα»*. Διάχυτη είναι η εντύπωση πως ενώ σήμερα τα βελτιωτικά μέτρα έχουν αποδώσει καρπούς ως προς την έκλυση καθαρότερης ενέργειας η αρχική λειτουργία του εργοστασίου *«για ένα μεγάλο διάστημα... διογκώοντο τραγικά η ρύπανση του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα πολλοί εργαζόμενοι και μη, να εγκαταλείπουν την περιοχή μας, σε αναζήτηση πιο καθαρού περιβάλλοντος»*. Ομοφωνία επικρατεί επίσης ως προς την άποψη ότι *«όλα αυτά τα χρόνια η περιοχή υπέστη έναν βίασμό κυριολεκτικά»*, ο οποίος επεκτείνεται από τις εργασίες εξόρυξης του λιγνίτη, στην επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος *«και με τους αέριους, κατά βάση, ρύπους, από τη Δ.Ε.Η.»*.

Μεγάλη είναι η έγνοια για τις επιπτώσεις στον υδροφόρο ορίζοντα, που αντιπαράθεται με τη σειρά της στη λειτουργία του εργοστασίου φυσικού αερίου. *«Λείπει ήδη το νερό. Θα κατέβει ο υδροφόρος ορίζοντας ακόμη περισσότερο... Δεν υπάρχει ανακύκλωση και... πετιέται το νερό. Ήδη ο υδροφόρος ορίζοντας της Μεγαλόπολης έχει κατέβει περίπου 400 μέτρα. Πηγές, γύρω-γύρω, δεν υπάρχει πηγή. Έχουν στερέψει σχεδόν όλα. Και το ποτάμι (Ελισσώνας – Μπαρμουστάνα)... Κολυμπούσαν εκεί στο ποτάμι... πριν εκατό χρόνια και δεν υπάρχει ποτάμι. Αυτήν τη στιγμή έχει γεμίσει θάμνους»*. Μεγάλη είναι η έγνοια και για την υποβάθμιση της ποιότητας των υπόγειων υδάτων της περιοχής αλλά και του πόσιμου νερού της πόλης, *«καθώς κάτω από τα ορυχεία και σε κάποια σημεία, σε πολύ μικρό βάθος, υπάρχει μια τεράστια υπόγεια λίμνη»*, και η περιοχή υδρευόταν *«με άριστης ποιότητας νερό –ή τουλάχιστον ήταν... γιατί τελευταία, έχω αμφιβολίες, πόσο άριστης ποιότητας είναι αυτό το νερό»*. Η ευαισθησία για τον υδροφόρο ορίζοντα υπογραμμίζεται και από το γεγονός ότι η μόλυνσή του συνιστά για τους συνομιλητές μας τη μοναδική περίπτωση που επιστρατεύεται η έννοια του *“εγκλήματος”*. *«Περιβαλλοντικό*

έγκλημα. Το είχαμε καταγγείλει, ... είχαμε πάει στα δικαστήρια». Είναι γεγονός ότι η μέχρι σήμερα λειτουργία του εργοστασίου έχει αντλήσει τόνους νερού από τον υδροφόρο ορίζοντα της περιοχής. Κατά τους ειδικούς όμως της Δ.Ε.Η., σήμερα, υπάρχει επάρκεια υδάτων καθώς «ο υδροφόρος ορίζοντας λόγω των βροχοπτώσεων των τελευταίων ετών έχει ανέβει... Μάλιστα αυτό δημιουργεί πρόβλημα στα ορυχεία, καθώς, ανεβαίνει το νερό, κατεβαίνει το ορυχείο... στα δε ποτάμια της περιοχής επανέρχονται τα ψάρια, τα καβούρια, η πανίδα σταδιακά αποκαθίσταται», παρά το γεγονός ότι «απαιτούνται 600 τόνοι λιγνίτη την ώρα και 1000 τόνοι νερό την ώρα για να λειτουργήσει το εργοστάσιο».

Στη συνέχεια η Δ.Ε.Η. προβάλλει λόγους που δίνουν έμφαση στη φυσική αποκατάσταση του οικοσυστήματος, οι δε εκπρόσωποι των τοπικών φορέων υπερθεματίζουν την άποψη αυτή: «Τα τελευταία χρόνια έχουν εκλείψει οι πολλές αρνητικές επιπτώσεις, διότι με τις μονάδες αποθείωσης –το μεγαλύτερο έργο αποθείωσης στην Ευρώπη– και με το κλείσιμο των παλαιών μονάδων, το περιβάλλον του λεκανοπεδίου Μεγαλόπολης έχει αλλάξει πάρα πολύ, προς το καλύτερο». Οι εκπρόσωποι των τοπικών φορέων επιστρατεύουν κάθε επιχείρημα προς απαξίωση της ταύτισης της περιοχής με την υποβάθμιση που συνεπάγεται για την ποιότητα της ζωής η ρύπανση του περιβάλλοντος. Όπως υποστηρίζεται «στην ελλαδική κοινωνία, η Μεγαλόπολη σημαίνει μία μολυσμένη περιοχή... Όλοι μας, στο μυαλό μας, όποιον ρωτήσεις, θα σου πει ότι η Μεγαλόπολη είναι μια μολυσμένη περιοχή. Και δε θα είχε και πολύ άδικο, στα προηγούμενα χρόνια. Δεν ισχύει, όμως, τώρα. Κι εκεί πάνω θα πρέπει να επενδύσουμε όλοι και η τοπική κοινωνία, στο να αλλάξει την εικόνα αυτή, των έξω. Γιατί, εμείς το ξέρουμε, το ζούμε. Αλλά οι έξω ακόμα δεν το έχουν μάθει». Η ένταση όμως της ανησυχίας των εκπροσώπων των τοπικών φορέων για την ποιότητα του περιβάλλοντος υπογραμμίζεται από την χαρακτηριστική επίκληση της γνώσης που προέρχεται από τη βιωματική εμπειρία, του βιώματος σε έναν τόπο κλειστό και εσωστρεφή, με τη ρύπανση του περιβάλλοντος να επιφέρει την τομή, ένα είδος τείχους διαχωρισμού, ανάμεσα στους μέσα και στους έξω, τους εδώ και τους εκεί. Είναι σαν μια συμβολική μεταφορά της περιχαράκωσης του γεωγραφικού χώρου του λεκανοπεδίου, το οποίο εσωκλείουν με την περίμετρό τους οι ορεινοί όγκοι της περιοχής.³¹

31. Βλ. ενδεικτικό δημοσίευμα στον τοπικό Τύπο, ΤΑ ΝΕΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ, Ιούλιος 2017, «Η ρύπανση του περιβάλλοντος από τη Δ.Ε.Η.».

Τέλος, η επίθεση στο περιβάλλον από την ρυπογόνο λειτουργία του εργοστασίου χρησιμοποιείται σήμερα και ως διαπραγματευτικό επιχείρημα από τις Αρχές του τόπου για την αποτροπή της εγκατάστασης ΧΥΤΕΑ στην περιοχή. «Δεν έχει ελεγχθεί σοβαρά και το υπέδαφος των μεταλιγνιτικών εδαφών... πιθανόν η ρύπανση να έχει κι εκεί συνέπειες... Με αποτέλεσμα, στο απώτερο μέλλον πιθανόν να έχουμε προβλήματα, δεδομένου ότι συζητάνε πολύ σοβαρά να φέρουν και τα υπολείμματα της επεξεργασίας στερεών αποβλήτων στα ορυχεία».

Εν όψει της μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή οι φορείς της πόλης διακατέχονται από την έγνοια κάθαρσης της πόλης από το στίγμα της υποβαθμισμένης λόγω εκτεταμένης ρύπανσης του περιβάλλοντος περιοχής και της αποκατάστασης του οικοσυστήματος εν είδει επούλωσης του τραύματος που έχει υποστεί το περιβάλλον.

Επιπτώσεις στην υγεία

Αναφορικά με τις επιπτώσεις στην υγεία των κατοίκων διαπιστώνεται μια διάσταση απόψεων ανάλογα με το είδος της ενασχόλησης των ιθυνόντων συνομιλητών μας, το ρόλο τους στην τοπική εξουσία, οικονομία και κοινωνία και τη σχέση τους με την άσκηση ιατρικού επαγγέλματος. Πανθομολογούμενη παραμένει η διαπίστωση ότι οι νέες μονάδες παραγωγής, σήμερα εν λειτουργία, είναι πολύ λιγότερο ρυπογόνες από τις προηγούμενες, ενώ τα δραστικά μέτρα που έχει λάβει η Δ.Ε.Η. με τις αλλαγές κυρίως των φίλτρων και τις παρεμβάσεις αποθείωσης, έχουν σχεδόν εξουδετερώσει τις βλαπτικές συνέπειες για το περιβάλλον και την υγεία των κατοίκων. Οι επιπτώσεις αυτές βεβαίως ήταν επίσης πανθομολογούμενα σημαντικές υπό το προηγούμενο καθεστώς της λειτουργίας των μονάδων στην περιοχή και προ 15ετίας.

Στη συνέχεια, όσοι από τους συνομιλητές μας εργάζονται στη Δ.Ε.Η. και μάλιστα από θέση ευθύνης, έχουν εργασιακά εθιστεί στο να παρακολουθούν τις ενεργειακές ανάγκες ηλεκτροπαραγωγής σε επίπεδο χώρας και το χρηματιστήριο των ρύπων, και σε καθημερινή βάση ώστε να θέτουν εκτός ή εντός λειτουργίας τις λιγνιτικές μονάδες παραγωγής με τρόπο απόλυτα νομοταγή, διαφορετικά έρχονται αντιμέτωποι με τις ποινικές ευθύνες που ορίζει ο νόμος και είναι δύσκολο να αποδείξουν ότι «δεν είναι ελέφαντες». Εκπρόσωποι της τοπικής εξουσίας διακατέχονται από μια αναμενόμενη προστατευτικότητα για την

πόλη, την περιοχή και τους κατοίκους της και αποδίδουν – ελλείψει εμπειριστατωμένης επιδημιολογικής μελέτης από ειδικούς - τις σχετικές ανησυχίες σε «ανεπιβεβαίωτες φήμες, φημολογία, φήμες, εικασίες, υποθέσεις». Ο ρόλος των συνομιλητών μας ως αιρετών τοπικών αρχόντων καθοδηγεί κυρίως την στάση τους αναφορικά με την προσβολή της υγείας των κατοίκων από τις λιγνιτικές εκμεταλλεύσεις ακόμη και στην περίπτωση που οι συνομιλητές μας ασκούν το ιατρικό επάγγελμα. Και στην περίπτωση αυτή αρνούνται την κατάδειξη αιτιώδους συνάφειας ανάμεσα στη λειτουργία του εργοστασίου και προβλημάτων στην υγεία των κατοίκων της περιοχής. «Αυτό δεν μπορώ να το πω με... σιγουριά. Κάποιες μελέτες επιδημιολογικές, που έχουν γίνει, δεν ήταν ολοκληρωμένες. Δυστυχώς, δεν διερευνήθη το θέμα σωστά, όχι μόνο οι συνέπειες, οι άμεσες στην υγεία, από τη μη λειτουργία ιδιαίτερα των μονάδων αποθείωσης, οι οποίες ήρθαν πολύ καθυστερημένα».

Υποψία, αμφιθυμία και καχυποψία φαίνεται να καθοδηγεί τις σχετικές σκέψεις και απόψεις των συνομιλητών καθώς και μία επίκληση στην αυθεντία, στην τεκμηριωμένη γνώση και γνώμη των ειδικών. «Υπήρχε πάντα εδώ πέρα μία υποψία, ότι είχε κι άλλου είδους επιπτώσεις στην υγεία των κατοίκων. Κατά καιρούς γίνονταν κάποιες επιδημιολογικές μελέτες, οι οποίες δεν απέδωσαν καρπούς. Κάποιοι κρατούσαν επιφυλάξεις, ως προς το κατά πόσον ήταν κατευθυνόμενες οι έρευνες αυτές. Η ουσία είναι ότι καταγράφονταν μια σειρά καρδιοαγγειακά και αναπνευστικά προβλήματα στην περιοχή και κάποιοι συνέδεαν και κάποιους θανάτους από καρκίνους, αλλά αυτά δεν αποδείχτηκαν ποτέ. Σίγουρα, όμως, οι επιπτώσεις των λιγνιτικών μονάδων όπως γνωρίζουμε γενικότερα, σε παγκόσμια κλίμακα, έχουν αυτού του είδους τις επιπτώσεις».

Είναι χαρακτηριστικό και απολύτως ανθρώπινο το πώς η αοριστία θρέφει την ελπίδα, η δε έλλειψη εγκατεστημένης τεκμηρίωσης ως προς την άμεση ζημιογόνο επίπτωση της λειτουργίας του εργοστασίου στην υγεία των κατοίκων της περιοχής, το πώς ξορκίζει το κακό.

Αντιδράσεις και αντιστάσεις της τοπικής κοινωνίας

Είναι σαφές από την έρευνά μας ότι υπάρχουν τριβές τόσο ανάμεσα στην τοπική εξουσία και τη Δ.Ε.Η., αλλά και τη Δ.Ε.Η. και τους κατοίκους, όσο και ανάμεσα στους δύο αυτοδιοικητικούς βαθμούς τοπικής και περιφερειακής διοίκησης. Οι τριβές κυρίως συμπυκνώνο-

νται στα αντισταθμιστικά οφέλη και τις αποκαταστατικές παροχές της Δ.Ε.Η. στην περιοχή. Παλαιότερα η κραταιά Δ.Ε.Η. υλοποιούσε κατά κάποιο τρόπο τις συμβατικές της υποχρεώσεις προς αποκαταστάσεις των γαιών μετά τις εξορύξεις ή άλλες αντισταθμιστικές παροχές προς την τοπική κοινωνία. Στην περίπτωση όμως των εσόδων από το λιγνιτόσημο, της τηλεθέρμανσης και της εγκατάστασης φωτοβολταϊκού πάρκου στην περιοχή από τη Δ.Ε.Η. Ανανεώσιμες, οι τριβές δεν αποφεύχθηκαν.

Σήμερα διαπιστώνεται ένας προσεκτικός χειρισμός θα λέγαμε από την πλευρά της τοπικής εξουσίας του μεγαλο-επενδυτή της περιοχής. Όπως τονίζεται *«το εργοστάσιο παραγωγής δραστηριοποιείται σε χώρους που ανήκουν στον Δήμο Μεγαλόπολης. Άρα, υπάρχει σχέση άμεση. Υπάρχει άμεση σχέση»*. Άλλωστε υπάρχει και ο ειδικός φόρος του λιγνιτοσήμου ο οποίος έχει θεσπιστεί από 30ετίας. *«Είναι μεγάλο έσοδο για τον Δήμο Μεγαλόπολης. Είναι στο επίπεδο των εκατομμυρίων ανά τριετία, πενταετία. Είναι ένας πόρος που πρέπει να διοχετεύεται, να κατευθύνεται σε έργα πνοής, αναπτυξιακά, παραγωγικά και λοιπά. Το λιγνιτόσημο»*. Όμως, όπως αναφέραμε, το λιγνιτόσημο λειτούργησε ως πεδίο τριβής αν όχι και ανταγωνιστικών συμφερόντων ανάμεσα στα δύο επίπεδα αυτοδιοίκησης. *«Το λιγνιτόσημο που έχει καθιερωθεί ... δεν το διαχειρίστηκε κανένας σωστά, ούτε η Νομαρχία ούτε οι Περιφέρειες στη συνέχεια και ο Δήμος, για να αναπτύξει δομές και δράσεις που θα βοηθούσαν στην μετά λιγνίτη εποχή. Ήταν ένα εργαλείο οικονομικό, που θα μπορούσε να, σε συνδυασμό με τα πακέτα στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να έχει απογειώσει την περιοχή σε όλους τους τομείς. Γιατί, δεν είναι μόνο ο δευτερογενής τομέας που πάσχει. Πάσχει ο πρωτογενής τομέας... Αλλά και ο τριτογενής και ιδιαίτερα ο τουρισμός»*. Βέβαια, για το Δήμο, σήμερα, υπάρχει πάντα *«καλή θέληση... γνώση και εμπειρία»* στην υπηρεσία των σχετικών συνομιλιών και συνεργασιών αλλά *«η ομαλή σχέση και η συνεργασία συχνά διαταράσσεται από τη συμμετοχή διαφόρων φορέων και ... από διεργασίες γραφειοκρατικές και δύσκολες στη διεκπεραίωση. Πάντα η γραφειοκρατία είναι ένας ανασταλτικός παράγοντας»*.

Η περίπτωση της τηλεθέρμανσης υποδεικνύει την εξουσιαστική δυνατότητα της Δ.Ε.Η. ως προς την κάλυψη βασικών αναγκών των κατοίκων της πόλης. *«Χαρακτηριστικό παράδειγμα, φέτος (χειμώνα 2015-16). Υπάρχει μια μονάδα τηλεθέρμανσης... και μία συμφωνία που έχει υπογράψει η Δημοτική Επιχείρηση Τηλεθέρμανσης Α.Ε. με τη Δ.Ε.Η., ότι*

πρέπει η Δ.Ε.Η. να παρέχει θερμική ενέργεια από τις 20 του Οκτώβρη, μέχρι 30 του Απρίλη. Έρχεται, λοιπόν, στις 17 του Μάρτη, χωρίς να ειδοποιήσει κανέναν, κατεβάζει την μονάδα off και λέει “τέλος, μέχρι εδώ ήταν”... Κύριοι της Δ.Ε.Η., δεν μπορεί να λειτουργείτε έτσι. Και νομικά θα είναι αθέτηση συμβατικών υποχρεώσεων, να το πούμε με νομικούς όρους, αλλά και ουσιαστικά. Σε μία περιοχή που κάνει κρύο, η Μεγαλόπολη είναι κρύα... Δεν μπορεί να τον αφήσεις τον άλλο στα κρύα του λουτρού, επειδή εσύ αποφάσισες ξαφνικά ότι θα βγάλεις τη μονάδα off στις 17 του Μάρτη και όχι στις, άντε στις 20 Απρίλη ή στις 25 Απρίλη». Κατά την απάντηση της Δ.Ε.Η. «οι νόμοι είναι σκληροί. Μετριέται η ρύπανση και εδώ στην πηγή (το εργοστάσιο) και στους περιφερειακούς μετρικούς σταθμούς... Ο Εισαγγελέας σε βάζει μέσα για υπερβολικά όρια... Εγώ δεν το ρισκάρω... Μολύνει... δεν μολύνει... δεν ρισκάρει κανείς... Σταματάς το εργοστάσιο». Πρόκειται για μια κλασική περίπτωση σύγκρουσης δύο έννομων αγαθών και προστατευμένων νομοθετικά δικαιωμάτων. Η επιλογή του ενός από αυτά εις βάρος του άλλου δεν είναι πάντα εύκολη. Όπως φαίνεται όμως η εντός των επιτρεπτών ορίων ρύπων λειτουργία του εργοστασίου υπερισχύει καθώς αδιαπραγμάτευτη παραμένει η συναφής ποινική ευθύνη των Ιθυνότων. Η περίπτωση αυτή επίσης υπογραμμίζει την εξαρτητική σχέση της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας από την εγκατάσταση και λειτουργία των λιγνιτικών μονάδων παραγωγής η οποία είχε κυρίως παλαιότερα αλλά ακόμη και σήμερα ευρύτερες προεκτάσεις. Το μονοπώλιο εργοδοσίας από τη Δ.Ε.Η. παρείχε ευρείες δυνατότητες παρέμβασης στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας αλλά και της συμπεριφοράς της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας. «Η Δ.Ε.Η. στη Μεγαλόπολη λειτούργησε ως αποικιοκράτης κυριολεκτικά. Δεν έδινε λογαριασμό πουθενά. Με τον Α ή τον Β τρόπο, έλεγχε την τοπική κοινωνία». Η περίπτωση της εγκατάστασης του φωτοβολταϊκού πάρκου υπογραμμίζει επίσης αυτήν την διαπίστωση: «Αποφάσισε η Δ.Ε.Η. ότι θα φτιάξει ένα φωτοβολταϊκό πάρκο μεγάλο... σε περιοχή που η ίδια η Δ.Ε.Η., είχε διαμορφώσει ως οικολογικό πάρκο, είχε φυτέψει δέντρα, χιλιάδες δέντρα... κι έχει δημιουργήσει ένα δάσος... Σε μία νύχτα, χωρίς να ρωτήσει κανέναν, χωρίς να πάρει άδεια ούτε από το δασαρχείο ούτε από πουθενά, βάζει μπουλντόζες μέσα, τα ξηλώνει όλα. Έκοψε περίπου 10.000 δέντρα... Έγινε καταγγελία από τη Διεύθυνση του Περιβάλλοντος της Νομαρχίας της Αρκαδίας... Ήρθε η Νομαρχία, το πιστοποιήσει γραπτά κι έβαλε ένα συμβολικό πρόστιμο... Και... τελείωσε. Όμως, χάσαμε το δάσος».

Η σταδιακή αποδρομή της δραστηριοποίησης της Δ.Ε.Η. στην περιοχή έχει επιφέρει δυσαρέσκεια και ρήξη στη σχέση της με την τοπική κοινωνία. Σήμερα, φαίνεται πως η τοπική κοινωνία αντιδρά στην περιφρονητική λογική του «αποφασίζω και διατάζω γιατί έτσι με βολεύει» και δεν αποδέχεται πλέον αυτό το πρότυπο διοίκησης. Στην περίπτωση των φωτοβολταϊκών, «η τοπική κοινωνία βγήκε απέναντι πλέον. Δεν έχω θέσεις εργασίας, δεν με υπολογίζεις κι έρχεσαι και μου κόβεις και το δάσος, που εκεί έχω το πάρκο... Κάποιοι άνθρωποι δεν το δέχονται αυτό σήμερα».

Αντίθετα με αυτήν την άποψη, υποστηρίζεται ότι οι αντιδράσεις των κατοίκων αποτελούν έκφραση του πολιτικού ανταγωνισμού σε τοπικό επίπεδο, καθώς, «ενώ θα έπρεπε να υπάρχει ένας δημιουργικός συναγωνισμός, υπάρχει ένας καταστροφικός, εχθρικός ανταγωνισμός φθοράς της άλλης άποψης... Απαξίωση, περιθωριοποίηση της άλλης άποψης, η οποία μπορεί να είναι δημιουργική, παραγωγική και υλοποιήσιμη». Ως αποτέλεσμα τονίζεται ότι ο τελικός χαμένος είναι η τοπική κοινωνία. Έτσι, υπό αυτό το πρίσμα η περίπτωση των φωτοβολταϊκών ήταν ένας τοπικός πολιτικός αντιπολιτευτικός πόλεμος, καθώς «δυστυχώς, από μια μικρή μειοψηφία της πόλης μας επολεμήθη σφοδρά. Έγινε ένας ανοίκειος πόλεμος και μία παραπληροφόρηση, με αποτέλεσμα, κατ' αρχήν να έχουμε καθυστέρηση υλοποίησης του έργου και αργότερα ματαίωσή του. Παρόλο που ο Δήμος είχε εξασφαλίσει ισχυρά ανταποδοτικά οφέλη».

Γενικά μιλώντας όμως οι αντιστάσεις και αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας της Μεγαλόπολης είναι εξαιρετικά υποτονικές. Όπως τονίζεται, «η εγκατάσταση και η λειτουργία των μονάδων έχει γίνει από τα τέλη της δεκαετίας του '60, αρχές του '70. Τότε δεν υπήρχαν αντιδράσεις. Ήταν μια περίοδος εξηλεκτρισμού, μια περίοδος βιομηχανοποίησης της ελληνικής επαρχίας... Δεν υπήρχε ακόμη στο λεξιλόγιο του Έλληνα η οικολογική ευαισθησία, η περιβαλλοντική επίπτωση, τα αντισταθμιστικά οφέλη και λοιπά... Περισσότερο υπήρχε η επιφυλακτικότητα και ο σκεπτικισμός. Δηλαδή, ... πόσο χρήσιμο είναι; Είναι χρήσιμο;... Δεν υπήρχε η αρνητικότητα που υπάρχει σήμερα. Σήμερα λέμε όχι, είναι επιβλαβές. Όχι, είναι ασύμφορο οικονομικά. Όχι, θα μας βλάψει στο περιβάλλον, θα μας βλάψει στην υγεία... και λοιπά και λοιπά.. Τότε δε λέγανε τέτοια πράγματα. Τότε λέγανε συμφέρει να γίνει; Μήπως πετάξουμε λεφτά; Μήπως είναι κάτι άχρηστο. Ήταν άλλη η προβληματική στις αρχές του '70 και άλλη είναι σήμερα». Ας σημειωθεί ότι η ίδρυση του εργοστασίου πραγματοποιήθηκε υπό το

καθεστώς της δικτατορίας πράγμα το οποίο δεν επέτρεπε την έκφραση διαμαρτυριών και αντιδράσεων.

Οι αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας κατά τον χρόνο της έρευνας περιορίζονταν στην πίεση προς τη Δ.Ε.Η. να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας των κατοίκων από τις ρυπογόνες δράσεις των εργοστασίων, καθώς «σήμερα και οι κάτοικοι της Μεγαλόπολης ξέρουν με ρεαλιστικό τρόπο, ότι η δραστηριοποίηση του εργοστασίου της Δ.Ε.Η. έδωσε ζωή σε όλο το λεκανοπέδιο και θέλουν όλοι οι κάτοικοι να συνεχίσει για πολλά χρόνια ακόμη τις όποιες δραστηριότητές της η Δ.Ε.Η., στην περιοχή μας. Με τον λιγνίτη. Έχει συνδεθεί άμεσα η οικονομική, η κοινωνική ζωή, η επαγγελματική, των Μεγαλοπολιτών, με τη λειτουργία των εργοστασίων της Δ.Ε.Η.». Ως αποτέλεσμα «συλλογικές αντιδράσεις δεν υπήρχαν ποτέ... Κάποιες αντιδράσεις έγιναν για να προσλάβει προσωπικό πριν από λίγα χρόνια η Δ.Ε.Η. και τίποτε άλλο από εκεί και πέρα. Δεν τους ενδιέφερε τίποτα, όταν συζητούσαμε για τις επιπτώσεις στο περιβάλλον κι ότι πρέπει κάτι να κάνει η Δ.Ε.Η., να αλλάξει, να βάλει φίλτρα και λοιπά, μας θεωρούσαν ότι εμείς είμαστε οι οικολόγοι, που θέλουμε να κλείσουμε τη Δ.Ε.Η. και θα χάσουν τις δουλειές, θα χάσουν εισοδήματα. Δεν έβλεπαν τον παράγοντα περιβάλλον, υγεία. Το έχει πληρώσει η Μεγαλόπολη αυτό, πολύ».

Όπως διαπιστώθηκε, η κινητοποίηση και η κοινωνική διαμαρτυρία των κατοίκων δεν εδράζεται σε ουσιαστική πολιτική αντιπαράθεση αλλά υποκινείται από διοικητικές, οικονομικές, και τοπικές αντιπολιτευτικές συγκρούσεις συμφερόντων. Σε αυτήν την αρένα η εξάρτηση από την μονοκαλλιέργεια του λιγνίτη κυρίως αποδυναμώνει παρά ενισχύει τις τοπικές αντιστάσεις και διασφαλίζει τη συναίνεση.³²

Η μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή

Αναφορικά με τον ενεργειακό σχεδιασμό της μετάβασης στην μεταλιγνιτική εποχή, οι άρχοντες του τόπου υποκλίνονται στην κεντρική εξουσία του Κράτους αντιλαμβανόμενοι τα εξαιρετικά στενά περιθώ-

32. Αυτή η εξαρτητική λειτουργία από τη μονοκαλλιέργεια λιγνίτη αναδεικνύεται έντονα κατά τις μεταγενέστερες του χρόνου της έρευνας κινητοποιήσεις και «συλλαλητήρια» των κατοίκων προκειμένου να μην πωληθούν οι δύο μονάδες της Δ.Ε.Η. της Μεγαλόπολης. (Σχετικά ρεπορτάζ στα ΝΕΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ Ιούλιος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος 2017).

ρια άσκησης αυτόνομης εξουσίας στο ζήτημα της ενέργειας, ακόμη και όταν εκπροσωπούν μια ενεργοφόρα περιοχή, όπως η περίπτωση της Μεγαλόπολης. Η τοπική εξουσία είναι πεπεισμένη ότι στο πεδίο της ενέργειας οι αποφάσεις λαμβάνονται κεντρικά, σε συνάρτηση κυρίως με τις ευρωπαϊκές και διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας. Η τοπική Αρχή είναι επίσης πεπεισμένη ότι «οι επιλογές σε κεντρικό επίπεδο έχουν γίνει... για μείωση της παραγωγής από λιγνίτη».

Και στην περίπτωση της Μεγαλόπολης όπως και στην περίπτωση της Πτολεμαϊδας οι τοπικές Αρχές είναι αντίθετες με την επιλογή αυτή καθώς «δεν συμφέρει, για πολλούς λόγους και οικονομικούς και κοινωνικούς, αλλά και εθνικούς, το να μειώσουμε πάρα πολύ την παραγωγή ενέργειας από το καύσιμο του λιγνίτη. Μπορεί περιβαλλοντικά να κερδίζουμε πολλά με τις άλλες μορφές, αλλά χάνουμε, χάνουμε οικονομικά και, κυρίως, εθνικά. Πρέπει να βρεθεί μία ισορροπία. Να μειωθεί λίγο η παραγωγή από λιγνίτη, αλλά όχι να εξαλειφθεί εντελώς, να μειωθεί 100%... Ο λιγνίτης, είναι απαραίτητος να παραμείνει, αν όχι ως κυρίαρχη πηγή παραγωγής, τουλάχιστον μία από τις κυρίαρχες. Δεν μας συμφέρει, πάρα μόνο στο επίπεδο το περιβαλλοντικό, να μειώσουμε δραματικά τη συμμετοχή του λιγνίτη στην παραγωγή ενέργειας. Δεν μας συμφέρει κοινωνικά».

Οι γνώμες για τη συνέχιση της εκμετάλλευσης του λιγνίτη διίστανται. Οι περισσότεροι των συνομιλητών μας συντάσσονται με την παραπάνω άποψη και επιπροσθέτως αντιτίθενται στην παραγωγή ενέργειας «με φυσικό αέριο, που έχει όλα τα αρνητικά που γνωρίζετε και ιδιαίτερα είναι εισαγόμενο καύσιμο, άρα ακριβό καύσιμο, άρα εξαρτώμενο, εξαρτώμενη παραγωγή», ενώ βλέπουν με λιγότερη καχυποψία την διείσδυση των Α.Π.Ε.. Υπάρχουν όμως και κάποιοι που επιστρατεύουν την παραδοσιακή λογική «φύλαγε για να έχεις» καθώς υποστηρίζουν ότι τα εναπομείναντα αποθέματα λιγνίτη πρέπει να μείνουν ως έχουν για μελλοντική αντιμετώπιση ενεργειακών αναγκών και να γίνει στροφή προς το φυσικό αέριο όσο ακόμη μπορεί να αγοραστεί φθηνά.

Η προ-αποφασισμένη όμως στροφή της ενεργειακής πολιτικής οδηγεί τη Μεγαλόπολη σε μια μη προγραμματισμένη και σχεδιασμένη μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή. Το σημαντικότερο διακύβευμα είναι η σωστή προετοιμασία πριν να εκδηλωθεί ο τυφώνας. «Αυτό είναι το πολύ μεγάλο θέμα... Δηλαδή, η μεταλιγνιτική εποχή να βρει έτοιμη την κοινωνία, τους τοπικούς φορείς, τον Δήμο θεσμικά και την Πολιτεία, έτσι ώστε οι άνθρωποι, οι κάτοικοι του λεκανοπεδίου να έχουν περάσει και σε

άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες... Η μεταλιγνιτική εποχή είναι το μεγάλο ζητούμενο, η μεγάλη πρόκληση για το λεκανοπέδιο της Μεγαλόπολης στα αμέσως επόμενα χρόνια». Το δε σχέδιο μετάβασης θα πρέπει «να υπηρετεί ένα όραμα, παρά να είναι ένα τεχνοκρατικό project».

Οι περισσότεροι συνομιλητές μας συντάσσονται με την άποψη πως η τοπική κοινωνία δεν είναι προετοιμασμένη για τη μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή η οποία «θα αποτελέσει ένα σοκ για την περιοχή». Οι τοπικοί προνομιακοί πληροφορητές με τους οποίους συνομιλήσαμε μας έκαναν να αντιληφθούμε ότι πέρα από την έλλειψη σχεδιασμού, η μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή θα συναντήσει δυσκολίες κυρίως λόγω της απαξίωσης παραγωγικών δραστηριοτήτων και κερτημένων δεξιοτήτων τις οποίες επέφερε η μονοκαλλιέργεια λιγνίτη και η αποτυχία των λοιπών επενδυτικών σχεδίων που κατά καιρούς εκπονήθηκαν. «Η Μεγαλόπολη, η πόλη, αλλά και όλο το λεκανοπέδιο, από το '70 και εντεύθεν στηρίχτηκε στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από λιγνίτη. Αυτή, λοιπόν, η δραστηριοποίηση της Δ.Ε.Η. με τα ορυχεία και την παραγωγή ενέργειας είχε σαν συνέπεια να εγκαταλειφθούν όλοι οι άλλοι τομείς της οικονομίας. Με αποτέλεσμα, τώρα που φτάνουμε ήδη στη λήξη της δυνατότητας άντλησης λιγνίτη, στη μεταλιγνιτική, κατ' ουσίαν, εποχή, τα προβλήματα τα οικονομικά της περιοχής να είναι μεγάλα και δυσεπίλυτα. Δυστυχώς, από αβλεψίες, τόσο κεντρικές, όσο και τοπικές, δεν αναπτύχθηκαν άλλοι τομείς της οικονομίας και κυρίαρχα δραστηριότητες του δευτερογενούς τομέα, που θα μπορούσαν να ήταν υποστηρικτικές στη λειτουργία των εργοστασίων της Δ.Ε.Η.».

Η τοπική κοινωνία εναγώνια προσπαθεί να φανταστεί το μέλλον της χωρίς το λιγνίτη. Οι προτάσεις πολλές, το ίδιο και τα προσκόμματα.³³ Το βασικότερο όλων είναι το ζήτημα των αποκαταστάσεων των χρησιμοποιημένων εκτάσεων οι οποίες από το 2001 κι εντεύθεν ανήκουν στη Δ.Ε.Η. Με την επικείμενη ιδιωτικοποίησή της οι κάτοικοι ανησυχούν ότι θα χάσουν κάθε ευκαιρία επιστροφής στην πρωτογενή αγροτο-γεωργική παραγωγή. «Τα μεταλιγνιτικά εδάφη, που είναι ένθεν και ένθεν του Αλφειού, είναι περίπου 48.000 στρέμματα. Αυτά

33. Βλ. σχετικά τα πορίσματα του Διεθνούς – Επιστημονικού Εργαστηρίου Σχεδιασμού, το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Μεγαλόπολη από 9-15 Ιουλίου 2017 υπό την αιγίδα του Δήμου Μεγαλόπολης και της Δ.Ε.Η., Α.Ε. με θέμα «Μεταλλαγές του παραγωγικού τοπίου της Μεγαλόπολης», και με πρωτοβουλία των Αρχιτεκτόνων Έλενας Κασσελούρη και Γαβριέλλας Γεωργακάκη.

θα έπρεπε και θα πρέπει να αποκατασταθούν πλήρως, με γόνιμο έδαφος στην επιφάνειά τους και να χρησιμοποιηθούν και για καλλιέργειες, π.χ. υδροπονία, που δε χρειάζεται η χρήση του εδάφους, χρειάζεται μόνο ο χώρος για την υδροπονική καλλιέργεια, αλλά και για την κτηνοτροφία και την παραγωγή ζωοτροφών... Τα μεταλιγνιτικά εδάφη, σε συνδυασμό με τις λίμνες που θα μείνουν από την ολοκλήρωση εξόρυξης, και σε συνδυασμό με την υπόγεια λίμνη που υπάρχει κάτω από τα Κυπαρίσσια, που αγγίζει τα 300 εκατομμύρια κυβικά μέτρα νερού και δεν είναι σε μεγάλο βάθος, και τις υδατοκαλλιέργειες, όποιες προκύψουν, θα μπορούσαν να είναι η κατ' αρχήν βάση ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα».

Λόγω της αλλαγής του ιδιοκτησιακού καθεστώτος υπέρ της Δ.Ε.Η. επιστρατεύεται και η πρόταση της «μακροοικίασης των εδαφών για 20-25 χρόνια σε ομάδες παραγωγών». Οι προτάσεις βέβαια ακουμπούν όλους τους τομείς παραγωγής. Για την πρωτογενή αγροτο-γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή «ένα μεγάλο έλλειμμα που υπάρχει, είναι η έλλειψη κτηματολογίων και σωστών χρήσεων γης. Εάν αυτά δεν ολοκληρωθούν, θα υπάρξει πρόβλημα στο άμεσο μέλλον και για τη γεωργία και για την κτηνοτροφία, δεδομένου ότι κατατίθενται οι δασικοί χάρτες τώρα και σε λίγο θα υπάρχει πρόβλημα για να στηθούν τέτοιες επιχειρήσεις του πρωτογενή τομέα, ιδιαίτερα από νέους, που είναι το ζητούμενο... Επίσης, θα πρέπει οι όποιες παραγωγές, γεωργικές ή κτηνοτροφικές και κυρίως κτηνοτροφικές, να καθιεποποιηθούν σαν μονάδες παραγωγής, ούτως ώστε να μπορούν να επιβιώσουν στο δύσκολο περιβάλλον οι ασχολούμενοι».

Η σωτηρία όμως, όπως τονίζεται από όλους τους συνομιλητές μας μπορεί να έλθει από την εκμετάλλευση του πλούσιου πολιτισμικού και άρα και τουριστικού αποτυπώματος της περιοχής. «Υπάρχει ένα πλούσιο πολιτιστικό και ιστορικό απόθεμα σε όλο τον Δήμο. Στην πόλη τη δική μας, της Μεγαλόπολης, με την αρχαία μεγάλη πόλη, το μεγαλύτερο και ιστορικότερο αρχαίο θέατρο, και την Αρχαία Αγορά... Υπάρχει το Λύκαιο Όρος, με το ιερό του Λυκαίου Διός... Υπάρχει η αρχαία Λυκόσουρα, με το ιερό της Δήμητρας, που κι αυτή έχει ένα μικρό Μουσείο. Υπολείπεται η κατασκευή του Μουσείου της Μεγαλόπολης... Κυρίαρχη, όμως, είναι η ολοκλήρωση αναστήλωσης του Αρχαίου Θεάτρου... Υπάρχει το Παλαιοντολογικό Μουσείο, στο Ίσωμα Καρυών». Στη συνέχεια γίνεται λόγος για την δυνατότητα Μοναστηριακού τουρισμού, το θρησκευτικό, εκκλησιαστικό αποτύπωμα μοναδικών Βυζαντινών ναών στην περιοχή, για την επισκεψιμότητα των Κάστρων της περιοχής, τη λειτουργία της

Μεγαλόπολης ως κόμβου αρχαίων και σύγχρονων διαδρομών σε όλη την Πελοπόννησο με αποκορύφωμα το αίτημα της αποκατάστασης της αρχαίας Ολυμπίας οδού μέσω Μεγαλόπολης.

Για την οραματική μετάβαση στη μετα-λιγνιτική εποχή επιστρατεύονται όλες οι παραδοσιακές αξίες και παραδοσιακές λειτουργίες της περιοχής: η επιστροφή στις αγροτοκαλλιέργειες, η μεγάλη βαρύτητα στην τουριστική ανάπτυξη με την εκμετάλλευση της πλούσιας ιστορίας της περιοχής, την αξιοποίηση του αρχαίου θεάτρου και των παλαιοντολογικών ευρημάτων, τα θρησκευτικά προσκυνήματα. Πρόκειται για μια φαντασική και ασύνειδη αναβίωση αλλά και ένα ορμητικό ξέσπασμα της ιστορικής μνήμης όλων των πόρων δημιουργίας και ανάπτυξης της *Μεγάλης Πόλης* στην περιοχή.

4. Αντί επιλόγου

Η περίπτωση της Μεγαλόπολης υποδεικνύει ανάγλυφα τις σημαντικές επιπτώσεις ενός βίαιου αστικού και βιομηχανικού εκσυγχρονισμού της ελληνικής υπαίθρου. Υποδεικνύει επίσης τις επιπτώσεις από την μονοκαλλιέργεια λιγνιτικών μονάδων παραγωγής ενέργειας για τον τόπο αλλά και για τη χώρα. Υπογραμμίζει ταυτόχρονα την αναστάτωση και την αβεβαιότητα των κατοίκων από την έλλειψη ενός ενεργειακού σχεδιασμού μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή. Πρόκειται για ένα ιδιάζον αίσθημα *οδύνης*. Η εντατική εκμετάλλευση των εγχώριων ενεργειακών λιγνιτικών πόρων δημιούργησε ένα υπόστρωμα προσωρινού πλούτου επί του οποίου συγκροτήθηκε μια τοπική κοινωνία με χωρικούς και κοινωνικούς διαχωρισμούς ντόπιων, περαστικών και επισίκων. Η παρούσα μελέτη της περίπτωσης της Μεγαλόπολης μη εγείροντας καμία διεκδίκηση γενίκευσης, αποτελεί ένα κοινωνικο-οικονομικό ιστορικό των διαδρομών του κοινωνικού σχηματισμού και μετασχηματισμού μιας τοπικής κοινωνίας και των διαδοχικών φάσεων μετάβασής της από μια κοινωνική συγκρότηση σε μια άλλη.

Βιβλιογραφία

- Βαλαώρας, Β. (1976). Η οικουμένη, οι ευρωπαίοι και οι Έλληνες. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 30 – 9 – 1976.
- Ζευγίτης, Α. (2005). *Η Αρχαία Ευιρηνσία, Τρικόλωνοι, Νομού Αρκαδίας*. Τρίπολις: Εκδόσεις Φύλλα.
- Κουσουρής, Θ. Σ. (2014). *Οι Λίμνες στην Ελλάδα (5/6. Στερεά Ελλάδα, Εύβοια, Πελοπόννησος) Μαρτυρίες & Καταγραφές*. Αθήνα.
- Κρομμύδας, Τ. (2015). *Ο λιγνίτης στο Ελληνικό Ενεργειακό Σύστημα. Δεδομένα και Προκλήσεις*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χαϊνριχ Μπελ Ελλάδας
[<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>]
- Πατινώτης, Ν. (1990). *Εξάρτηση και μετανάστευση. Η περίπτωση της Ελλάδας*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Πετρονώτης, Α. *Πνευματική Αρκαδία*. Τόμος Α' και Β'.
- Τζώρτζης, Α. (2016). *Η Μεγαλοπολίτιδα. Ιστορική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξη*. Μεγαλόπολη: Αρκαδικές Εκδόσεις, Επιλογή.

Εικόνα 1

*Εκσκαφέας ορυχείων, φωτογραφία από την έρευνα πεδίου (Σεπτέμβριος 2015)
από το προσωπικό αρχείο των αρθρογράφων.*